Эхэ найхан чөтагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гаранз

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 ИЮНЬ 17
Зунай эхин сагаагшан могой нарын 20
СУББОТО
гарагай 7
№ 111 (19205)
Газетын сэн Хэлсээтэ сэн

Мүнөөдэрэй шухала асуудал

НЮТАГАЙ ЗАСАГ— ТААНАДАЙ, ЬУНГАГШАДАЙ, ГАРТА

1

Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгэ туй хуули мүнөө үедэ юундэ тон шухала хэрэгтэй болоод байнаб гэбэл, ажайдалай ябаса, хүгжэлтэ гүрэн түрүе хүтэлбэрилгын байгууламжые хубилага гэһэн шүүд эрилгэ табяа бшуу.

Тон түрүүн гүрэнэй хүтэлбэрилгэ болон нютагай хүтэлбэрилгые амяарлаха эрэгтэй. Эдэ хоёрой хоорондо дабагдагүй хаалта табижархиха гэһэн удхай бэшэ ааб даа.

Манай эндэ гүрэнэй хүтэлбэрилгэ гэдэг, республикын шатын засагай зуранууд тухай хэлэгдэнэ гээшэ. Харин нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгэ гээшэ— ай районуудай, һуурин, тосхонуудай шатын засагай зургаануд болоно.

Гүрэнэй ба нютагай шатануудые юунаа тинтэрнь амяарлаха хэрэгтэй болоо ш? Гүрэнэй гэхэ гү, али республикын гатада шинджэмээр удха шанартай хуудалнууд үсөөн бэшэ. Энэмнай хада республикын экономическа юрэнэй хүгжэлтэ, республикын шатын бюджедые бүридүүлгэ, социально-соёлой хүгжэлтын гол шэглэлнүүд гэхэ мэтэ болоно.

Харин холын Баунтын гү, али Ахын районуудай, тосхон бүрнин ажабайдал, хүгжэлтые Улаан-Удэһөө хүтэлбэрилгэ гэһэн һадэлгэнүүдэй дэмы байһаниинь шухосотой юм бэзэ.

Тиимэһээ гүрэнэй шатын засагай зуранууудай болоод нютагай зургаануудай тус тустаа ямар ямар асуудалнуудые шинджэхэнь хуули соо тодорхойоор бэшээтэй байха ёнотой. Мүнөө эдэ гүйсэд амяарлагдаа, тодоруулагдагүй дээрэһээ элдэб ээ эхигүй байл, хуймаан үймөөн гарана бшуу.

Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгэ туй Хуулие дээрэһээ баадхаха һэдэлгэ гэһэн хэгдэһэн байгаа гэбэл, тэрэ Буряад Республикын бүри урда Верховно Советэй абаһан Хуули болно. Теэд тэрэ удаа нютагай засагай реформо мухардахал ёнооро мордаа бэлэй. Юундэб гэхэдэ, нютагай сагт тэрэл урданайхнараа дорохоо дээрэ далинхадажа шагаахадаад, гараа ябайхадаад, заабари хүлеэхэлээд лэ угаа һэн гүбэ. Теэд нютагай предприятуудай налогуудаа дуулһан шахуу хэшэнь ябуулаад байхадань, нютагай сагта имагтал түб газарһаа тэдхэмреэ гуйхаһаа ондоо арга үгы байгаа б даа.

Экономикын доройтолгын гол шалтаануудай нэгэниинь гэбэл, али бүхы ажэ зүйлнүүдээр түб засагай баадхалыг һулараадхихада, нютагай шата өөр өрөө үүсхэл, харюусалга абаха зүргүй байшоо ха юм. Тиигэһээршье мэдэжэ ушарнуудһаа шалтагаалан, нютагай шатада имагтал дээрэһээ шүүд мэдэлтэй гуйсэдхэлгын засаг үлэшоо хамгай.

Харин экономикын байдалые зарим одыгээршье зэһаһан тула доодо шатын эдэбхи үүсхэлые сүлөөдэ табиха ёнотой. Юрэнхыдөө хүн бүхэнэй хаа ганагүй харюусалга, үүсхэлһээ бөөн ортаал бүхүүдэ болнгор лэ ямаршье форомо урагшаа ябахагүй юм гэжэ бүрдахи дүй дүршэлнай гэршэлнэ. Ямаршье бололые үргэн олонитын дунда адамараар нэбтэрүүлһэнһээл саашахи ны хүгжэлтэмнай дулдыдаха жэшээй.

Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгэ туй хуули болбол хүтэлбэрилгын бүхы ргуулламжын конституционно үндэһэ үри болохо ёнотой. Үндэһэ һууринень адамтайгаар табигүй, гүрэнэй засагай байгууламжые сүм тодорхойлхын агүй.

Советүүдтэ дахин бусахын аргагүй юм гэжэ зариман һурадаг. Юрэнхыдөө ведүүдтэ тушэглэхэ гэһэн хараа болжо буруу байгаагүй юм. Зүгөөр Сонуудэй байһан һүүлшын хэдэн жэлнээ шээр тэдэ бодото засагтай байгаагүй, ыхын түрүүндэ түб засагай хатуу соо ябаа бшуу.

Тиимэһээ хотын, районуудай газар өрэ үргэн олонитэ зон өөһэдөөл хүлэрилгээ эрхилхэ ёнотой гэжэ нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгэ тухай ийн проект соо хараалагдана. Өөһэдөө хүтэлбэрилгын һүнгамал зургаадые яагаад нэрлэхэ, хэды депутадые гаха тухай мүн лэ нютагай зон өөһэдөл һайн мэдэхэ зэргэтэйл даа.

Хуулиин ёноор гүрэн түрэ мэдэлдэнь гэһэн тус тус асуудалнуудые шинджэлгын түлөө харюусалгые өөр дээрэ сүм даажа абаха уялгатай. Харин нютагай жэжэ асуудалнуудта хэрэгтэ хэрэггүйгөөр хамааралсаха болоо һаа, гүрэн түрэ хуулиар тодорхойлогдоһон гол асуудалнуудаа хараһаа алдажа, дурсагдаһан хуули саарһан дээрэ үлөөд, мүнөөхи телефоноор баадхалгын «хуули гурим» булиха ха юм.

Урдань бүхы орон соомнай дээрэһээ доро хүрэтэр гансал гүрэнэй гэхэ гү, али бүгэдэ арадай зөөринин зонхилог байхада, мүн лэ дээрэһээ доро хүрэтэр нинтэ нэгэн гүрэнэй хүтэлбэрилгын гурим байгаа бшуу. Харин мүнөө гүрэнэй, муниципальна, хубиин гэхэ зэргын гурбан түхэлэй зөөри зонхилно. Тиимэһээ засагшье гүрэнэй ба нютагай гээд тусгаарлагдаха болоно.

Хуулиин проектые бэлдэлгэ өөрын түүхэтэй байха. Урдахи Верховно Советэй баталһан Хуулиин хэрэглэгдэнгүй, хуушаршаһанай шалтагаануудые элирүүлхэ гэжэ ороллообди. Жэшээнь, дүрсагдаһа тэрэ Хуули соо муниципальна болон хубиин зөөринүүдые эрхилхэ гурим хүсэд тодорхойлогдоогүй байгаа.

Проект бэлдэхэ хүдэлмэриин бүлэгтэ Президентын ба Арадай Хуралай тулөөлэгшэд тэгшээр ороһон байна. Урдахи сессинүүдэй үедэ нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын хараа бодомжо баталагдаа һэн. Тэрэнэй үндэһөөр «Буряад Республикада нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгые эмхидхэлгын юрэнхы гол ёнонууд тухай» Хуулиин проект бэлдэглээ. Тиихэдээ Россин Федерацийн Президентын ба Гүрэнэй Думымын депутат Муравьевой дурадхаһан хуулиин проектнүүд бэлэдхэлгын үедэ үргэнөөр хэрэглэгдээ юм.

Хүдэлмэриин бүлэгэй согсолһон проектые республикын Президент бүгэдэ арадай зүбшэн хэлсэлгэдэ табижа. «Буряатия», «Буряад үнэн» газетэнүүдтэ толилоо һэн. Хүдэлмэриин бүлэгэй гэшүүд Арадай Хуралда саг үргэлжэ хүдэлдэг депутадууд республикын районуудаар ябажа, Хуулиин проектые нютагай захиргаануудай хүдэлмэриг согсолгэнь, юрын эрхэтэдэй зүбшэн хэлсэжэ, ажаглалтануудыень сүм бэшэжэ абаһан байна. Тэдэнние согсолон шэнжэлһэнэй үндэһөөр проектдэ үсөөн бэшэ зэһаһаринууд оруулагдаа.

Манай комитет июнь һарын эхээр энэл асуудалаар парламентын зүбшэн хэлсэлгэ үнгэргөө. Тус Хуули тухай элдэб олон һанамжанууд хэлэгдэнэ. Хэрэгтэйшье гэнэ, хэрэггүйшье гэнэ. Советүүдтээшье бусахаар болоо гэһэн һанамжа бии.

Тус Хуулиин проект соо Буряад ороондо ажаһуудаг хүн бүхэндэ манай республикын Конституциядэ олгогдоһон эрхэнүүд дэлгэрэнгүйээр бэшэгдээ. Мүнөө үедэ хэзээһэн, гүнхэһэн тээшээ һалирха гүбди, али хүүлиар тодорхойлогдоһон шэглэл баримталха гүбди— инмэ хоёр зам урдамнай байна. Хоёрдохи замайнь найдамтай байһаниинь олгосотон. Гүрэнэй ююждлээ, түбһөө мүнгэ хүлеэгээл байһанай хэр «зохидые» хүзүүн дээрэ үзэжэ байна бэшэ гүбди? Инмэ гуримые усадхаад, мүнгээ өөһэдөө, нютагтаа оложо һуваха хэрэгтэй Тиихэдээ нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаан нютагай [illegible], ньганшадай шанга хинилта доро байха гэжэ хараалагдана.

Бүхыемнай гүрэн үгэжэрхихэ гэжэ бодохо заншалые орхихоор болоо. Эрдэмтэй мэнэ саарһан дээрэ бэшэ, харин бодотоор нютагай засагта нүлөө үзүүлхэ, бүхы хэрэгүүдтэнь хабаадалсаха гурим шэнэ Хуулиаар хангагдаха ёнотой.

Июниин 19-дэ нээгдэхэ сесси дээрэ тус проект зүбшэн хэлсэгдэжэ, бүхы дээрэньшье бэшэ һаа, нэгэдэхи уншалгаар абтаад, август һарада болохо сесси дээрэ эсэслэн абтажа. Президентээр баталагдаад, байгша оной эсэстэ хотонууд, районуудай гулваанарай, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургааануудай һүнгалта болохо юм. Хэды депутадые иимэ зургаанда һүнгахаяа, энэ зургаандаа ямар нэрэ үгэхээ таанад лэ, һүнгашад, нютаг нютагтаа өөһэдөөл шиидхэхэ эрхэтэй болонот. Политическэ эдэбхи болбосоролоо харуулыт, нүхэдүүд!

В. КУКШИНОВ,
Арадай Хуралай гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын, хуули ёноной талаар комитедэй түрүүлэгшын орлогшо.

2

хэлгын түлөө харюусалгые өөр дээрэ сүм даажа абаха уялгатай. Харин нютагай жэжэ асуудалнуудта хэрэгтэ хэрэггүйгөөр хамааралсаха болоо һаа, гүрэн түрэ хуулиар тодорхойлогдоһон гол асуудалнуудаа хараһаа алдажа, дурсагдаһан хуули саарһан дээрэ үлөөд, мүнөөхи телефоноор баадхалгын «хуули гурим» булиха ха юм.

Урдань бүхы орон соомнай дээрэһээ доро хүрэтэр гансал гүрэнэй гэхэ гү, али бүгэдэ арадай зөөринин зонхилог байхада, мүн лэ дээрэһээ доро хүрэтэр нинтэ нэгэн гүрэнэй хүтэлбэрилгын гурим байгаа бшуу. Харин мүнөө гүрэнэй, муниципальна, хубиин гэхэ зэргын гурбан түхэлэй зөөри зонхилно. Тиимэһээ засагшье гүрэнэй ба нютагай гээд тусгаарлагдаха болоно.

Хуулиин проектые бэлдэлгэ өөрын түүхэтэй байха. Урдахи Верховно Советэй баталһан Хуулиин хэрэглэгдэнгүй, хуушаршаһанай шалтагаануудые элирүүлхэ гэжэ ороллообди. Жэшээнь, дүрсагдаһа тэрэ Хуули соо муниципальна болон хубиин зөөринүүдые эрхилхэ гурим хүсэд тодорхойлогдоогүй байгаа.

Проект бэлдэхэ хүдэлмэриин бүлэгтэ Президентын ба Арадай Хуралай тулөөлэгшэд тэгшээр ороһон байна. Урдахи сессинүүдэй үедэ нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын хараа бодомжо баталагдаа һэн. Тэрэнэй үндэһөөр «Буряад Республикада нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгые эмхидхэлгын юрэнхы гол ёнонууд тухай» Хуулиин проект бэлдэглээ. Тиихэдээ Россин Федерацийн Президентын ба Гүрэнэй Думымын депутат Муравьевой дурадхаһан хуулиин проектнүүд бэлэдхэлгын үедэ үргэнөөр хэрэглэгдээ юм.

Хүдэлмэриин бүлэгэй согсолһон проектые республикын Президент бүгэдэ арадай зүбшэн хэлсэлгэдэ табижа. «Буряатия», «Буряад үнэн» газетэнүүдтэ толилоо һэн. Хүдэлмэриин бүлэгэй гэшүүд Арадай Хуралда саг үргэлжэ хүдэлдэг депутадууд республикын районуудаар ябажа, Хуулиин проектые нютагай захиргаануудай хүдэлмэриг согсолгэнь, юрын эрхэтэдэй зүбшэн хэлсэжэ, ажаглалтануудыень сүм бэшэжэ абаһан байна. Тэдэнние согсолон шэнжэлһэнэй үндэһөөр проектдэ үсөөн бэшэ зэһаһаринууд оруулагдаа.

Манай комитет июнь һарын эхээр энэл асуудалаар парламентын зүбшэн хэлсэлгэ үнгэргөө. Тус Хуули тухай элдэб олон һанамжанууд хэлэгдэнэ. Хэрэгтэйшье гэнэ, хэрэггүйшье гэнэ. Советүүдтээшье бусахаар болоо гэһэн һанамжа бии.

Тус Хуулиин проект соо Буряад ороондо ажаһуудаг хүн бүхэндэ манай республикын Конституциядэ олгогдоһон эрхэнүүд дэлгэрэнгүйээр бэшэгдээ. Мүнөө үедэ хэзээһэн, гүнхэһэн тээшээ һалирха гүбди, али хүүлиар тодорхойлогдоһон шэглэл баримталха гүбди— инмэ хоёр зам урдамнай байна. Хоёрдохи замайнь найдамтай байһаниинь олгосотон. Гүрэнэй ююждлээ, түбһөө мүнгэ хүлеэгээл байһанай хэр «зохидые» хүзүүн дээрэ үзэжэ байна бэшэ гүбди? Инмэ гуримые усадхаад, мүнгээ өөһэдөө, нютагтаа оложо һуваха хэрэгтэй Тиихэдээ нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаан нютагай [illegible], ньганшадай шанга хинилта доро байха гэжэ хараалагдана.

Бүхыемнай гүрэн үгэжэрхихэ гэжэ бодохо заншалые орхихоор болоо. Эрдэмтэй мэнэ саарһан дээрэ бэшэ, харин бодотоор нютагай засагта нүлөө үзүүлхэ, бүхы хэрэгүүдтэнь хабаадалсаха гурим шэнэ Хуулиаар хангагдаха ёнотой.

Июниин 19-дэ нээгдэхэ сесси дээрэ тус проект зүбшэн хэлсэгдэжэ, бүхы дээрэньшье бэшэ һаа, нэгэдэхи уншалгаар абтаад, август һарада болохо сесси дээрэ эсэслэн абтажа. Президентээр баталагдаад, байгша оной эсэстэ хотонууд, районуудай гулваанарай, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургааануудай һүнгалта болохо юм. Хэды депутадые иимэ зургаанда һүнгахаяа, энэ зургаандаа ямар нэрэ үгэхээ таанад лэ, һүнгашад, нютаг нютагтаа өөһэдөөл шиидхэхэ эрхэтэй болонот. Политическэ эдэбхи болбосоролоо харуулыт, нүхэдүүд!

В. КУКШИНОВ,
Арадай Хуралай гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын, хуули ёноной талаар комитедэй түрүүлэгшын орлогшо.

Хабарай тарилга—95

БАЙДАЛНАЙ ЖЭГДЭ БЭШЭ

Энэ жэлэй хабарай тарилга ехэл орёо эрхэ байдалда үнгэргэгдэжэ байна. Үнгэрһэн жэлэй хүра бороогоор элбэг намар, байгша оной үта үнжагай хүйтэн хабарай үдэрнүүд хабарай тарилгын хүдэлмэридэ бага бэшэ һаад ушаруулба. Намарай паарай багаар алдуурилэгдэһэн дээрэһээнь мүнөө жэлдэ газар хахалжа бэлдэхэ хэрэг үгаа орёо байшоо. Тиигэдшье сагай уларилай хүйтэн байһан ушарһаа хабарайнгаа тарилгын хүдэлмэри хоёр неделеэр хойшоонь болгожо эхилээ һэмди.

Байгаалиин ушаруулһан эдэ бүгэдэһөө гадуур запас хэрэгсэлнүүд ехэл дуталдаа, техникэ, машина муу шанартайгаар зэһаһаринлагдажа бэлдэгдээ, тоно тулишын, үрэнэ хүрэнгын асуудал ехэл орёогоор шиидхэгдээ, мүнгэ зөөрөөр дуталдаһан дээрэһээ хабарай тарилгада нэмэлтэ бэрхэшээлнүүд тохёолдоо.

Республикын, аймагуудай аграрна, мүн ажахынуудай агрономическа албануудай мэргэжэлтэдэй, таряашадай өөһэдын хүсэд ороолдоогоор, айхабтар ехэ хэмжээнэй тодорхой ажал ябуулһанай ашаар түрүүшын үедэ дайралдаһан эдэ бэрхэшээлнүүд амжалтатай дабагдажа, мүнөөдөө байдалнай тэгшэрбэ хэбэгтэй.

Һүүлэй мэдээгээр бүхыдөө 324 мянга гаран гектар талмай дээрэ үрэһэн һүүлгаглаба гэхэ гү, али түсэбөөр хараалагдаһанай 80 процентнь таригдаба. Жараад гаран мянган гектарта үжэ жэлэй үргамалнүүд таригдаад байна. 1851 гектарта хартаабха һүүлгагдажа дүүргэгдээ. Овош тариха хүдэлмэри түлэг дундаа эрхилэгдэнэ.

Хүдөөһөө таряашадай өөһэдынь хэлэһээр мүн хүдөөгүүр ябажа ерэһэн республикын аграрна албанай мэргэжэлтэдэй мэдүүлһээр хаража үзэхэдэ, байгша ондо таригдахаар хараалагдаһан полинүүдта бултандань тарилга хэгдахэ байна гэжэ батаар ойлгонхойбди. Энэ талаар ажал яһайа ябуулагдаба. Дуталдаһан үрэһэн абтаба. Мүнгэнэй үгы дээрэһээ кукурузын, горохой, нарын сэсэгэй үрэһэн хүдалдагдажа абтаагүй. Тэрэнээ парсаар, просоор, олон жэлэй горохой үрэһэ хүрэнгөөр бутүүлхэ ёнотойбди.

Мүнөө жэлдэ Федеральна эдеэ хоолой корпорацийн Буряадай филиалай ашаг тусаар манай олохон ажахынуд нютагжуулагдаһан эрхэм шанартай, дээдэ репродукциин сортнуудай үрэһэ хэрэглэжэ байна. Ороолоого үргамалнүүдай үрэһэ бидэ саашадаа ехээр үйлэдбэрилжэ, ямар нэгэн аймагай хүрэнгөөр хэрбээ дуталдаа ядалдаа гээшэ һаань, республика дотороойнгоо нөөсөөнөө хубаараянь үгэжэ, энэ дутагдалыень усадхаха аргатай болохо жэшээтэйбди Горохой, нарын сэсэгэй кукурузын үрэһэн эдээнэй тоодо орохогүй байна.

Тарилгаяа нигээд дүүргэгэмнай гээшэ. Манда үшөө нэгэ бэрхэшээл хүрэжэ ерэбэ. Хороо шумуулнууд, таршаа, эрбээхэйнүүд үргасада «добтолжо» эхилхэнь гээшэ. Бэшүүрэй аймагта үнгэрэгдэһэн шалгалтын дүнгөөр нэгэ дүрбэлжэн метр талмайда 17,3 эрбээхэй. Тарбагатайн аймагай газар дайда дээрэ 15,6. Хоринин аймагта—10,2 эрбээхэй дайралдана. Ярууныын, Загарайн, Мухар-Шэбэрэй, Сэлэнгын аймагуудта баһал олон бии гэжэ элирүүлэгдэнхэй. Хороо шумуулнуудай үргасада багаар хоро хүргэхын тула энэ дарыдаа хэмжээ абаха ёнотой болоно. Республика дотор мүнөөдөө 23 тонно хлорофос бии юм. Энэмнай ехэл бага гээшэ. Омскдо, Чувашиде химикадуудые бэлэрнэбди.

Мүнөө жэлдэ ороолоого үргамалнуудай таригдаһан полинуудай бүртаг ногооной үндэһэндэ таригдашанхай. Нигээд удахагүй ногоон түймэртэ дайраглахамнай холо бэшэ үлэнхэй. Май һарын һүүл багаар үнгэрэгдэһэн Хүдөө ажахын министерствын коллегийн заседани дээрэ хабарай тарилгын ябаса тухай асуудал хараажа үзэхэдөө, хороо шумуултай, бүртаг үбһэнтэй тэмсэхын тула элдэбын бии байгаа онол арганнуудые заатагүй хэрэглэхэ шухала гэжэ онсолон зааглаа. Тодорхой хэмжээнүүдые саг соогоо абажа шадаагүй һаа һанаһан үргэзаа абажа шадахагүймнай эли. Ушар тиимэһээ гербицид болон пестицид хуладажа абаха хэрэгтэй 2 миллиард тухэриг мүнгэ зөөри таһалагдажа үгтэхэ болоо.

Газар таряатан һайн мэдэхэ, тэрээн дээрээ хүдэлжэ шададаг хүнүүд ерээдүйн үргасын үндэһэн болодог паарта онсо анхаралаа хандуулдаг байна. Эртүүн хабарһаа паараа элдуурилээд, зунай-намарай үедэ тэрээн дээрэхи бүртаг үбһэнтэйнь тэмсэхэ ёнотой юм ааб даа. Теэд мүнөө жэлдэ паар элдуурилхэ ажал орхигдошонхой гэхэдэ алдуугүй. Хэрбээ нёдондо энэ үедэ далаад мянган гектарта паар элдуурилэгдээ гээшэ һаань, байгша ондо 59 мянган гектарта хахалагдаад байна. Газараа хахалжа, тарилгаяа хэхэ үшартай болоһон дээрэһээ паар элдуурилхэ хүдэлмэри багасагаар һаатажашье болоо.

Дээрэ дурсагдаһан шалтагаануудһаа хабарай тарилгын хүдэлмэри бага зэргэ һаатаа гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Республикын бүхы ажахынуд нимэ орёо эрхэ байдалда бултандаа хүдэлнэ. Зүгөөр Тунхэнэй, Хэжэнгын, Хурамхаанай, Ивалгын аймагуудта тарилгань нилээд гээгдэлдэ оороһой Даалгагдаһан хэрэгтэй хайша хэрэгээр хандаһанһаань, эмхи гуримгүйгөөр ажалаа эрхилһэнһээнь, энэ орёо, хүндэ хүшэр сагта хүтэлбэрилэгшэдэй, мэргэжэлтэдэй дарыы хэмжээ абаагүй байһанһаань нимэ байдал эдэнэртэ тохёолдожошье болоо. Зэдын аймагай «Коммунизм» колхозо, Ивалгын аймагай Ивалгын совхоз-техникумдэ, Ивалгын ОПХ-да, Тарбагатайн аймагай Ербаноорай нэрэмжэтэ совхоз-колледждо, Хоринин совхозодо эдэ бүгэдэ сэхэ хабаатай.

Хабарай тарилга соо элдэбын ушаруунуд дайралдаг байна гээшэ. Эгээл нимэ ушарай нэгэниинь гэбэл Ангарскын нефтехимическэ комбинат манай республикада тоно тулишын материал эльгээхэсэ харсаба. Хүдөөгэй ажалшад Федеральна эдеэ хоолой корпорацитай хэлсэж батаһаа, тарилгын үе соо өөһэдыгөө тоно тулишөөр яһала хангаха ёнотой байгаа бшуу. Теэд энэ комбинадайхидта мүнгэн гэнтэ яаха аргагүй хэрэгтэй болошоо юм гү али ондоо шалтагаанһаа юм гү юрэдөөл. манда солярка, бензин үгэхээ таһа арсаһан байна. Энэ шухала асуудалые һаяын удэрнүүдтэ шиидхэхэ байһанаа акционернэ «Буряатнефтепродукты» булгэм. Федеральна эдеэ хоолой корпорацийн Буряадай филиал хүдөөгэйхидые найдуулна. Хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министерство хажуу тээ байнгуйгөөр энэ хэрэгтэ баһал хамааралсаха байһанаа мэдүүлнэ.

В. ОСОДОЕВ,
Буряад Республикын Хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министерствын таряан ажалай таһагай начальник.

ҮРЭҺЭНЭЙ ДУТАЛДАБАШЬЕ...

Мүнөө жэлдэ хүдөөгэйхидтэ үрэһэ хүрэнгэ, тоно, тулишын материал, запас хэрэгсэлнүүд, мүнгэн дуталдажа, ехэл бэрхэшээл асарна.

Үнгэрһэн жэлдэ бидэ хараалһан ургасаяа хүрээнэй шадангүйгөөр мад ажалаа бэрхэтэй байдалда оруулаа һэмди. Эдихэ ороолоо таряаһаа байха үрэһэ хүрэнгэдэ хэрэглэхэ юумэн мүртэй сугдуулагдажа абтаагүй бэлэй. Энэ ушараар ажахынгаа участогай агроном Цырендоржо Цыгуевтай үбэлһөө хойшо бүхы Буряад Республикые, мүн өөһэдынгөө областиин зарим аймагуудые дэншэжэ, үрэһэ гүйрэншалжа нилээд ябаабди. Эндэшье, тэндэшье хүдалдаанай хүрэнгэ байгаал даа. Зүгөөр үрэһэнэй сэнгыень хэлэхэ гүт. Үгытэй ядуу манай ажахы хаанаһаа тэрэ үнэтэй сэнтэй хүрэнгэ хүдалдажа абаха гээшэб? Үрэһэгүйгөөр тарилгаяа үнгэргэхэ бэшэ хадаа өөһэдтөө бии байһан 28 тонно соляркаараа бартерна андалдаа хэжэ, Оловяннын аймагай ажахынуудһаа үрэһэнэй шэнжэ олоод, худалдажа абаһан байнабди. Тэрээгээрээ мүнөө жэлэйнгээ тарилга майн 7-һоо захалаа һэмди. Нигэжэ ажахын механизаторнуud 500 гаран гектар дээрэ шэнжэ яһала таатай зохид агротехническэ болзор соонь тарижа шадаһан байха юм.

Үрэһөөр дуталдаһан дээрэһээ бидэ мүнөө жэлдэ эды-тэды гектарта тарилга хэхэбди гэһэн хараа түсэб урдаа табяагүй һэмди. Яажашье һаань, арга хургаяа олоожо, 1000-гаад гектарта шэнжэ. 500 гаран гектар дээрэ обёос зааталгүй тариха гэһэн зорилготой байгаабди. Манай ажахы округтой хүдөө ажахын корпорацитай түсхай хэлсээ баталжа, Омскһоо 135 тонно шэнжэ үрэһэ абаа юм. Энэмнай ехэл ороһотожо ерээ. Ушарынь юуб гэхэдэ, «Омская-18» сортын шэнжэ, манай хэрэглэдэг сортынхидо орходоо, неделеэр хойшоо эдеэшэдэг сорт байгаа бшуу. Үрэһэнэйнгөө ороһотожо хэды ерээшье һаань, гурба дахин элдүүрилһэн 435 гектар паар дээрээ майн хори гаратар тарибабди.

Тарилгада минеральна үтэгжүүлгэ хэрэглэдэг юм гү гэжэ Буряад ороной уншагшад һонирхожошье болохо. Һайн сагай байхадань, таригдаха бүхы талмай дээрээ минеральна үтэгжүүлгэ хэрэглэдэг һаа, һүүлэй хоёргурбан жэлэй туршада мүнгэн һангаар ядалдадаг болоходоо, тэрэнээ мартажа эхилэхэйбди. Округтой корпорацийн хүсөөр 28 тонно минеральна үтэгжүүлгэ байгша ондо худалдажа абаа һэмди. Тэрээнээ 300 гектарта хэрэглээбди.

Ажахыдамнай ороолоо таряа үйлэдбэрилжэ ургуулха гол шэглэлтэй тракторна гурбан бригада Дэлбэрхэйдэ, Зантада, Сагаан-Нуурта бүри һаяшаг болотор хүдэлдэг бэлэй. Тэжээл үйлэдбэрилдэг нэгэ бригада баһал байгаа. Үрэһэ хүрэнгөөр, тоно, тулишын материаларр дуталдахадаа, мүн бусад шалтагаануудһаа болжо, ажахымнай хүтэлбэрилэгшэд таригынгаа талмайнуудыень харааа байса бага болгоходоо, бригаданудаа үсөөлжэ, гансал Сагаан-Нуурай полевой стан дээрэ нэгэ бригада үлөөгөө һэн. Нигэжэ өдэнэртэ бүхы техникээ даалгажа үгэһэн байха юм. Энэ стан совхозой түбһөө хорёод модоной зайда оршодог дээрэһээ ургаса үмсын малда балай гэшхүүлжэ гэмтээгдэдэггүй.

Ороолоо таряа, малай тэжээл мүнөө сагта ургуулантүйгөөр ажамидархамнай өөндэхэн гээшэ. Тиимэһээ совхозоймнай механизаторнуud Батаа Пурбуев, Жаргал Найданов, Цырендаша Батомункуев, Эдуард Фуст тэгшэд урдаа табигдаһан зорилгоёо һайн мэдэнэн дээрэнээ эртынгээ тарилга һайн шанартайгаар үнгэргөө юм.

Бидэ мүнөө обёосоо таряжа захаланхайбди. Үрэһэнэй таһалдаагүй һаань, тэрэнээ баһал таатай зохид болзортонь тарижа дүүргэхээр хараалнабди. Мүнөөдэрэй байдалые үрэһэн лэ шиидхэхэ байна бшуу.

Б. БАЛЬЖИНИМАЕВ,
Агын автономито округой Хялын совхозой ахамад агроном.

Буряад Республикын Арадай Хуралда

СЕССИИН УРДА ТЭЭ

Июниин 19-дэ нээгдэхэеэ байгаа Арадай Хуралай VI сессидэ зорюулагдаһан пресс-конференци июниин 15-да боложо, Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов, Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Н. П. Линейцев хабаадаа.

Сессиин үзэмжэдэ 19 асуудал табигдаха гэжэ мэдээсэгдээ. Эгээл шухалануудынь гэбэл, «Буряад Республикын Правительство тухай», «Буряад Республикада нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгые эмхидхэлгын гол ёнонууд тухай» Хуулинууд, Арадай Хуралай регламент, Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зургааануудай һүнгалта тухай, Архивууд тухай, Буряад Республикын эрхэтэн байлга тухай Хуулинууд болоно.

Н. БАДМАРИНЧИНОВ.

Буряад Республикын Правительствадэ

УЛААН-ҮДЭДЭ ҮДЫН ХҮҮРГЭ БАРИЛГАДА ХЭРЭГЛЭХЭ МҮНГЭ СУГЛУУЛХА ТУХАЙ

«Улаан-Үдэдэ Үдын хүүргэ барилгада хэрэглэхэ мүнгэ суглуулха тухай» 1995 оной мартын 13-да абтаһан тогтоолдо нэмэлтэ болгон. Буряад Республикын Правительство июниин 8-да тогтоол абаба. Тэрэнэй ёноор нигээ нараалагдаба:

1. Нефтепродуктнуудые худалдаг хуули ёноо бүхы эмхидүүлгэ, хүнүүдтэ, эрхилдэг зөөриинь тухэл янзаһаа дуулыдангүйгөөр, хүүргэ багилые хангахаар хараалагдаһан түсхай татабаринин хэмжээе худалдаһан бензинэй болон дизелиин түлшэнэй 1 литрэй сэнгэй 4 процент байхаар тодорхойлхо.

2. Энэ тогтоолой абтаһан ушарһаа 1995 оной мартын 13-да абтаһан Буряад Республикын Правительствын 85-дахи Тогтоолой 4-дэхи пункт хүсэеэ бүүрааа гэжэ тоолохо.

ТОБШО ҺОНИНУУД

Республикын Правительствын захиралтаар үүлтэртэ мал харуулһалдаг ажахынуud бүридхэлдэ абтаба. Россин Правительствын тогтоолнуудай болон Россин Федерацийн Хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министерствын бэшгэй үндэһөөр эхэ мал харуулһалха нэмэлтэ түлбэри эдэ ажахынуудта мартын 29-һоо түлэгдэхэ юм.

* * *

Республикын Правительствын 187-дохи дугаарай тогтоолоор оло дахин хэрэглэгдэдэг шэл амһарта үйлэдбэридөө хэрэглэдэг промышленна предприятинуудта, худалдаа наймаанай предприятинуудта, мүн «Стеклотара» баазада зонһоо шэл худалдажа абахадаа, өөһэдын сэн тогтоохо эрхэ майн 29-һоо олгогдобо.

* * *

Буряад Республикын Президентын тогтоолтой зохилдуулан, республикымнай эдеэ хоолой корпораци үнгэрэгшэ жэлдэ регион соогоо ороолоо таряа ургуулха зорилготойгоор урьһалажа абаһан мүнгээ бусаахадаа, гансал ороолоо, гурил худалдан абахаар уялгалагдаба. Республикынгаа зонине хилээмэ, гурилаар дуталдуулхагүй гэжэ нимэ хэмжээн абтаба гэгшэ.

* * *

Республикын сүүдэй-медициныч экспертизын бюороой моргдо залгалаа барюулха зорилгоор нөөсын жасаһаа 1100 миллион түхэриг Правительствын захиралтаар үгтэбэ. Энэ залгалаа мүнөө жэлэй дүүрэтэр ашаглалгада оруулагдахаар хараалагдана.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ АНХАРАЛДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай табадахи сессиг Арадай Хуралай заседанинуудай танхим соо 1995 оной июниин 19-нэй 10 сагта нээгдэхэ.

Депутадууд болон сессидэ үргдагшад заседанинуудан танхиман фойе соо сессиин нээгдэхэ үдэр 8 час 30 минутаһаа тоо бүридхэлдэ абтаха.

НОВОСИБИРСКЫН ГҮРЭНЭЙ УНИВЕРСИТЕДЭЙ БУРЯАДАЙ ФИЛИАЛ

Удаадахи мэргэжэлнүүдээр студентнүүдые абаха тухай соносхоно:

Прикладной математика ба механикэ, физикэ, химия, биологи, геологи, зүүн зүгэй түүхэ, зүүн зүгэй хэлэ бэшэг, экономическа ажал ябуулганнуудые шэнжэлэлгэ, эмшэлэлгэ.

Оролтын шалгалтануудые тушаахада, удаадахи документнүүд хэрэгтэй:

1. Директорэй нэрэ дээрэ мэдүүлгэ (түшаан абалгын комиссида бэшэгдэхэ);
2. Һургуули дүүргэһэн тухай документ;
3. Медицинскэ справка (086у тухэлэй);
4. 3х4 хэмжээнэй 6 фотозураг;
5. Паспорт өөрөө асарха.

ОРОЛТЫН ШАЛГАЛТАНУУД

Медициныи таһагта: физикэ (бэшэлгээр), химия (бэшэлгээр) биологи, сочинени.

Хэлэ бэшэгэй таһагта: диктант, ород хэлэн ба литература (сээжээр), хари хэлэн (сээжээр).

Экономикын болон прикладной математикын таһагуудта: математика (бэшэлгээр), математика (сээжээр), сочинени.

Физикын, биологиин, химиин, геологиин таһагуудта: математика (бэшэлгээр), физикэ (сээжээр), сочинени.

Июниин 20-һоо июлиин 3 болотор **документнүүд абтаха.**

Июлиин 5-һаа июлиин 14 болотор **оролтын шалгалтануud үнгэргэгдэхэ.**

Орол

Буряад Республикын Арадай Хуралай сессиие үгтуулан

ХОЖОМДОҺОНШЬЕ ҺАА, ХЭРЭГТЭЙ ХУУЛИ

Буряад оронойнгоо түүхые 300 жэлнэ хойшонь хараха болоо һаа, Россин түүхэтэй хүйнөөрөө, шуһа мяхаараа нягта холбоотой гэхэдэ, гансашье алдуу болохогүй. Хэдэн зуун жэлэй хугасаа соо агуухэ ород арадтай экономическа, соёлой, ажахын болон бэшэшье олон ондоо хани холбоотой байһан буряад арадай заншалта ажабайдалдань яһала ехэ нүлөө үзүүлһэниинь баһал мэдэгдэжэ бээ. Илангаяа һүүлшын 70 жэлэй үе сагые һанахада, Балтиин далайһаа Номгон далай хүрэтэр, Дунда Азиин элһэтэ губинуудһаа Хойто Мүльһэтэ далай хүрэтэр нэмжьһэн газар дайда дээрэ ажаһуудаг арадуудтулгадаа нэгэл хуулитай, нэгэл засагтай, нэгэл совет заншалтай байгаа ха юмбибди. Энээхэн үе соо манай агуухэ Эхэ оронойнмай арад ямараар ажаһуудаг байнъыень (найнаар гү, али муугаар гү?) һүүлдэнь хэдэн арбаад жэлнүүдэй үнгэрхэдэ, үнэн ёһото сэгнэлтэ үгтэнэ ааб даа.

Зүгөөр мүнөөдэрэй хөөрэлдөөн энээн түхай бэшэ.

«Бурятия» газетын хуудаһануудта «Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын юрэнхы ёһо гуримууд түхай» Хуулиин проектые һаяхан уншаад, өөрынгөө хэдэн һанамжа, бодолнуудые эрхэ бэшэ хэлэхэ дүрамни хүрэнэ. Мүн баһа энэ асуудал аймагаймнай захиргаанда эдэ үдэрнүүдтэ зүбшэн хэлсэгдээ. Тиихэдээ түс зүблөөндэ хабаадагшадай олонхиниинь энэ асуудал үридлан хэблэлэй болон мэдээсэлэй хэрэгсэлнүүдээр үргэн олониитын анхаралда хүсэдөөр табигдангүйгөөр, «шүүһээ» гаратараа шүүмжэлэгдэнгүйгөөр гэнтэ харагдаһаниинь гэнэтэй байна гэжэ хэлсэ һэн. Энэнь зүб. Хуушанай заншалта хуулиа хаяадаа хаяад, шэнэ хуули баталан абахамнай, байлашье таатай хэрэг бэшэ ха. Хуули гэшэмнай һабар бээлэйнүүдээ һэлгэһэн шэнгеэр ходол һэлгэжэ байхаар бэшэл юумэн ааб даа. Энэмнай арад зоной амин шуахала, наһанайнь, ажабайдалайнь, алтан түүхынь нангин хэрэг болоно. Энэ шухала асуудалые зүбшэн хэлсэхэдээ, эзлжэтэ алдуу гаргаа ёһогүйбди; эрхэшьегүйбди. Тиимэһээ түс асуудалые тодорхойлон баталхадаа, түрэгэлһэнэй, тэбдэһэнэй хэрэгүй гэжэ һананаб. Олоороо хэлсэжэ, одоол «голдонь» хүрэтэр тон наринаар үзэхэ хэрэгтэй. Юундэшьеб бүхы Россин бүридэлдэ ородог бэшэ республикануд болон регионуудай нимэрхүү хуулие баталан абаһиень би мүнөө болотор һанананагүйб. Бидэ, буряадууд, юундэ бултанһаа үридлан нимэ асуудалые шиндхэхэ болоно гээшэбибди?

Манай республикын экономико болон бюджедые Россин Правительствын туһаламжагүйгөөр байгуулхын аргагүй гэлсэдэг. Үнэн дээрээ федеральна бюджедһээ ехэхэн мүнгэн зөөри һомологдожо ородог юм ааб даа. Нимэ нарихан хилгаһан дээрэ хилайлдажа байдаг аад, өөһэдыгөө хүтэлбэрилхэ хуули хамагһаа үридшалан баталан абахамнай, хайшаа гээшэб? Энэмнай өөрынгөө хүзүүндэ өөрөө «бугуули» хаяһантай адли болоно бэшэ гү гэжэ һанахаар.

Би нигэжэ хэлэхэдээ, баталагдахаяа байнан Хуулиин проектые бү баталаябди гэнэ бэшэб. Үнэн дээрээ нимэрхүү хуули баталан абахаар саг бага зэргэ хожомдоо гэхэ байнаб.

Юундэб гэхэдэ, хубилган шэнэдхэлгын эхилһээр аяар арбан жэл үнгэрбэ ха юм. Түүхын энэ багахан болзор соо болохо юумэн болоо. Урдань унажа, гээгдэлдэ орожо байнан олохон гүрэнүүд маниаа урагшаа түрүүлжэ гараа. Харин манай Эхэ ороной хохидол гасалан хоёрой нүхэн уруу урууджажал, мухаржал байнаниинь бултанда мэдэжэ. Илангаяа 1990 оной августын бүһалгаанһаа хойшо хосоролтыг үйлэ хэрэгүүд бүришье шангадаа.

Энэ үнэхөөрөөл «дээрээшье», «дороошье» засаг, хүүлигүй байнан дээрэнэмнай болоно ха юм. Толгойдомнай мүндэлһэн элдэб түхэлэй тогтоолнуудай, захиралтануудай эсэстээ хүргэгдэнгүйгөөр хосордогынь хүн зондо баһал эли. Энэ юун дээрэһээ болоноб? Нэгэдэхеэр, аяар 70 жэлэй-турша соо зандаран зонхилдог засагай гуримда нурашаһан заримашуул нимэ хүтэлбэрилгын хүмэрин унахадань, хүхинэншье, баярлаһаншье байжа болоо. Гэбэшье гүрэн түрэ соомнай ямаршье засагай үгы байхадань, бүхы үйлэдбэри унахаһаа байха, гай тодхоршье, гасалан зоболоншье ерэхэдээ, бэлэн байна ха юм. Ямаршье һаань, байнан засагаа үндэһөөрнь үгы хээд, орондонь ондоо засаг олоогүй байһамнай энэл гаража байна бшуу.

Энээн дээрэһээ шэнээр баталагдахаяа байнан Хуулиин проект тухай хүн бүхэн бодомжолжо, шүүмжэ өгжэ үзэхэ ёһотой гэжэ һанагдана. Энэ проектые зүбшэн хэлсэлгэдэ үгтэһэн сагай богонихон байгаашье һаань, Баян-Голой нютагай захиргаан бүхы тосхон болон һууринуудайнгаа эрхэтэдэй суглааануудые үнгэргэжэ, шадал соогоо зүбшэн хэлсэжэ үрдибэ.

Олонхи эрхэтэднай шэнэ Хуулияа ороитуулангүйгөөр баталан абахымнай үряалаа. Тиихэдээ тэдэнэр нигэжэ онсоор тэмдэглэнэ: «Эдаан саг хүлеэгдэнэшье һаа, хэрэгтэй Хуулиин проект зохеогдоо. Хэды болотор Ород гүрэнһөө олзо хүлеэжэ, баруунай зүгһөө садар эрижэ ябахабибди? Өөрынгөөл хүсэ шадалда найдахаар, түшэглэхөөр саг тулажа ерээ. Гансашье хүргала хүдэлгэнгүйгөөр газарһаа олзын габ гэжэ гарахыень, тэнгэриһээ тэб гэжэ унахыень хүлеэдэг сагнай һалаа. Энэ дэлхэйдэ нэгэтэ түрэһэн хадаа. өөһэдыгөө тэжээжэ шадахал ёһотойбди. Хүн бүхэнэй, гэр бүлын, айл болон ажахы бүхэнэй, аймаг, нютаг бүхэнэй өөрынгөө олзо оршо тухай. ажаобайдал тухайгаа өөрынтөө толгойгоор бодомжолдог болоо һаань, бүхы манай Буряад оромнай, Эхэ Россинмай һүүлэй һүүлдэ хүл дээрээ бодожо, бултанаймнай ажабайдал һайжархал ёһотой».

Нигэжэ хэлэһэн хүнүүдые би өөрөө хоёр гарзараа дэмжэхэ байнаб. Зүгөөр ямаршье бүлгэм, нэгэдэл, эмхинүүд болон үйлэдбэриин ажахынуудай кадрнууд үгыгөөр олзото хэрэгтэй бүтээжэ шадахагүйнь лабтай. Шэнэ Хуулиин проект соо нютагай хүтэлбэрилхы гуримай бүридэл. хэмжээн тухай, кадрнууд болон бэшэшье социальна инфраструктурын байгуулалта тухай хэлэгдэнэ.

Һүүлэй жэлнүүдтэ аймагаймнай, республикыншье бүхы шатын организацинуудай, эмхи нургаануудай болон бэшэшье нэгэдэлнүүдэй албатанай штадуудынь үгаа ехээр урган олошорһон байдаг. Һайнаар тоолобол, хүтһэтэ салин дээрэ һуудаг хүнүүдэй тоониинь хуушаһанхидаа орходоо, 2—3 дахин олошорохоо. Харин тиимэ албатанай хүлһэтэ салингай хэмжээниинь даншье ехэ байдагынь баһал мэдэжэ. Тэд тэдэмнай бултадаа хүдэлдэг хүнүүдэй хүзүүн дээрэ һуудаг улад болоно ха юм.

Нэгэ жэшээ хэлэһүү. Урдань, үшөө Октябриин хубисхалһаа түрүүн, Баргажан, Хурамхаан ба Баунтын ехэ аймагуудай алта малтадаг газарнуудые гансаараа Новомейский гэжэ нэрэ обогтой хүн гансахан тоо бүридхэгшэтэйгөө хүтэлбэриилдэг байнан гэлсэдэг. Харин мүнөөнэй үеын нимэрхүү үйлэдбэриинүүдтэ хэды «ноёд» хүдэлнэ гээшэб?

Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэриилдэг болоходонь, үйлэдбэриин бүхы ажахынууд зүндөө зонойнгоо тоогоор зүбөөр олзото хэрэгүүдээ эрхилдэг болохо гэжэ һанагдана.

Эндэ үшөө нэгэ «нарин» үнгэ бии. «Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын юрэнхы ёһо гуримууд тухай» Хуулиин проект соо хүитэн байгаалиин улариилгай. хото һүүлэй жэлэ холо оршодог, холын хойто зүгэй Хурамхаанай. Баргажанай болон ольшэшье аймагуудта онсо анхарал хэрэгтэй болоно. Энэ анхаралынь юутээр хэрэг дээрээ бүелүүлэгдэхэб гэбэл, эдэ нютагуудай өөһэдыгөө хүтэлбэрилхэ захиргаануудай гаргашьень гүрэнэй зүгһөө үгтэһэн дэмжэлгээр бүтүүлдэг һаань, зохид байха һэн.

Үшөө баһа нютаг бүхэнэй захиргаан өөһэдыгөө хүтэлбэрилхэдөө, өөр өөрынь онсо илгаатай байхада, хамаагүй гэжэ һанагдана. Эндэ өөрынь дураар нютаг бүхэндэ тогтонижоһон заншалтай, уг гарбалай, яһанай болон бэшэшье хэлбэринүүд сахигдахадаа, хэндэшье муу байхагүй ха юм.

Богонихон эдэ тэмдэглэлнүүд сосгоо бүхы һанамжануудаа бултыень хэлэхын аргагүй. Зүгөөр баталан абаха шэнэ Хуулимнай Буряад Республикынгаа арад зоной туһада хүдэлжэ эхилхэдээ, эрдэни шулуундал мүлиржэ, элитэ ашаяа харуулха бээ гэжэ найдагдана.

Ч. БАЗАРОВ,
Баргажанай аймагай Баян-Голой захиргаанай зайһанай уялгые дүүргэгшэ.

Зэдын аймагай 60 жэлэй ойдо

УРАГШАА ДАБШАХЫН ТУЛА ГЭДЭРГЭЭ ХАРАХА ХЭРЭГТЭЙ

Манай аймагай байгуулагдаһаар 60 жэлэй алдарта ойдо зорюулагдаһан бэлэдхэл эдэ үдэрнүүдтэ түгсэбэ. Ойн баярта зорюулагдаһан элидхэлнүүд, ажалай рапортнууд бэшэгдэ, физкультурна парадта. һайндэрэй жагсаалда бэлэдхэл хэгдээ. Зүгөөр мүнөөнэй сагай байдал дээрэһээ эдэ бүхы хэмжээ ябуулгануд юрын үдэртэл адтлар аалин даруугаар үнгэргэгдэхөөр түсэблэгдэнэ.

«Алдарта ойн үүнэлэлэй вахтада жагсажа, абаһан уялгаа үлүүлэн дүүргэбэбди» гэһэн ураи гоёор, шаг шуулгатайгаар, хубхай хоохон, хүхирхүү үгэнүүдээр хэлэгдэнэн ажалай рапортнууд энэ үдэр балай хэлэгдэхэгүй гэжэ эртээнһээ мэдүүлнэб. Энэ сагай шэнжээр мүнөө уялгануудые хэншье абахала болинхой ха юм.

Манай худөөгэй олохон хүнүүд хэдэн һара соо салингаа абанагүй, худөөдэ ажалгүй болохо ябадал олошорно, социальна талаар багаар хангагдаһан уладай байдал үдэр бүхэндэ шахуу улам муудана.

Сагай үүндэ хүшэр хэды байгаашье һаань, аймагайнгаа алдарта ойе манай хараа бодолоор хоёр шалтгаанаар тэмдэглэхэ гэжэ шиидээбди. Жарач жэл гээшэмнай аймагай хүгжэлтэдэ онсо һуури эзэлнэ бшуу. Хоёрдохинь хадаа «Урагшаа дабшахын тула, гэдэргээ зазатагүй хараха хэрэгтэй» гэжэ ород арадай хэлэһэн сэсэн мэргэн үгэ эндэ баһал сэхэ удха шанартай баина. Урагшаа дабшаха ёһотойбди, уялгатаншьебди. Юуб гэхэдэ, бидэ һүүлэй 5—6 жэлэй турша соо бүхы талаараа, ангала экономикынгоо талаар, нилээд гэдэргээ сухарихадаа, һанагдаагүй хохидол , хойшолондо орообди. Манай аймагай экономикын байдалые һаяын сагта тогтонижоруулжа шадаагүй һаамнай, һүүлэй һүүлдэ республикын бүхы байдалдэ эдэ бүгдэ сэхэ нүлөөлжэ эхилхэ байна ха юм. Зэдын аймаг худөө ажахын продукци үйлэдбэриижэ туршаха талаар Буряад орон соогоо эгээл томониинь болодог. Жэшээлхэдэ, республика дотороо үйлэдбэрилэгдэг хонин ажалай продукциин зургаанай нэгэ хубиинь Зэдын ажахынууд һаяшаг болотоо үйлэдбэрилдэг байнан гээшэ. Гүрэндэ һүүмяха түшааха, орооһо тараа үйлэдбэрилхэ талаар баһал туруушуулэй зэргэдэ ябаабди. Эдэ бүгэдээ ойлгоһон дээрэһээ бидэ мүнөө бэрхэшээлтэй энэ байдалһаа гараха гэжэ болохотой харгы замуудые бэдэржэ байнхайбди.

Нимэ хүндэ байдалда юундэ орсообибди? Энэ асуудалда харюу олохын тула, аймагайнгаа 60 жэлэй түүхыень, илангаяа һүүлшын арбан жэл соо ажахы эрхилхэ ёһо гуримуудые, экономическа болон бусад реформонуудай онол арганууды шэнжэлжэ, хаража үзэхөөр гэжэ һанагдана.

Сэлэнгын аймагһаа таһархадаа, Зэдын аймаг юутэй, ямар зөөритэй үлэһэн саина гээшэб? Хүршэ Сэлэнгын зон өөһэдынгөө һаин дүраар таһаржа гараа бэшэ, харин РСФСР-эй Верховно Совсдэй Президиумэй абаһан Зарлигаар таһаржа гараһан байна. Тиихэдэ 1935 ондо аймаг худөө ажахын гол шэглэлтэй байгаа. Хонин ажал, адуу мориые ба һаалиин малые үсхэбэрилгэ гол һалбаринуудынь байнан юм. Үүлтэртэ хонидые, мориые үсхэбэрилхэ нилем фермэнүүд тиихэдэ байгаа. Гушаад оной тэн багаар хамталалга дүүрэхэ тээшээ дүтэлэнхэй, удаадахи шэнэ шатада—1935 оной эхиндэ бишыхан 56 ажахынуудай база дээрэ томо колхозууд байгуулагдажа эхилһэн байха юм. Тэрэ үедэ гансал Борьёогой совхозодо мүнөөнэй техникэ —11 трактор, 5 автомашина байгаа.

Мүнөө хаа хаанагүй, элдэб янзын ендэрнүүд дээрэһээ ажахынуудые хамталалга тухай шүүмжэлэлэнүүд олоор хэлэгдэдэг болошоо. Нюдарган баяшуулые, хулаагуудые үгы хэхэдээ, эрдэмтэн, ажалша бэрхэ хүдөөгэй ёһотойл эзэдые үгы хэ гэһэн шүүмжэлэлнүүдые мүнөө сагта балай үндэһэгүй гэхэ байнаб.

Бүхы юумэ бултыень муу гэхын аргагүй ааб даа. Хамтааран худэлдэг ажахынуудгамнай дутуу данданууд байгаа. Би тэрээнтээ арсанагүй. Ажахынуудаа хамталһанайнгаа аша туһаар таряшадайнгаа, малшадайнгаа ажалыень богони болзор соо яһала оньһожоруулжа шадаабди, социальна олохон асуудалнуудые шиидхэн байнабди. Илангаяа гушаад оной һүүл багаар, удаань даннай һүүлээрхи ба таһяад онуудай, жараад-далаад онуудта томо-томо барилганууд, худөө нютагуудта социальна гуламтануд болохо һургуулинууд, хүүгэдэй саадууд, больницанууд, соёлой байшангууд олоор болхоогдоо. Аймагые хүтэлбэрилһэн бэлигтэй эмхидхэлшэ С. Б. Жаргаловай худэлһэн жэлнүүдтэ илангаяа барилганууд олоор хэгдээ, тэрэ тоодо аймагаймнай түб —Петропавловка һуурин үйлсэнүүдэй нэгэндэнь сагһаа урид наһа барахан ажахын томо хүтэлбэрилэгшын нэрэнь дэмы олгогдоогүй гэжэ тэмдэглэхэ дурамни хүрэнэ.

Хамтаараа байгаад, ажахыгаа эрхилхэдэ, худөө ажахын үйлэдбэриин бүхы һалбаринуудые хуоилган шэнэдхэхэ, эрдэмэй шэнэ туималтануудые, шэнэ технологи хэрэглэхэ хэрэгтэ ехэл хүнгэн байһаниинь эли. Илангаяа үйлэдбэреэ ондоо болгон хубилгахада, ажахы доторойнгоо баигууламжые һэлгүүлхэдэ, таатай зохид байгаа гэжэ мүнөө онсо мэдэрхээр. Колхоз, совхозуудай байха үедэ худөө ажахын үйлэдбэриин ёһотойл түрүүшүүл олоор урган гараа гэжэ мартаха ёһогүйбди. Зэдэһээ республика соогоо сууда гаранхай Социалис Ажалай Героинууд Балдан Дабаев, Гомбо-Сурун Цыремпилова, Гаррон Рабдаев, таряашан Евлампий Бутаков, һаалишан, Ажалай Алдар Сэлын гурбан шатын орденто Марта Гармаева гэгшэдые онсолон дурдахаар.

Хамтын ажахынуудай аша туһаар аймагаймнай соёл, арадай уран бэлиг, спорт саг соогоо эршэтэйгээр саашадаа хүгжөөгдэнэн байна. Арадай артист Дугаржан Дашиевай эхин замынь Торинин худөөгэй клубһаа эхитэй юм. Тэрэ залуу наһандаа эндээ малшанаар худэлнэн байна. Соёлой бусад мастернуud — Россин арадай артистка Найдан Гендунова, Россин габьята артистка Клавдия Шулунова гэгшэд баһал Зэдын талаһаа урган гаранхай.

Аймаг доторнай мүнөө 31 клуб болон соёлой баишан тоологдоно. Соёлой олохон туламтануud колхоз, совхозуудан хүсөөр бариганхан гээшэ. Холын хараа өөдлүүгөөр бэелүүлэгдэжэ эхилһэн дэлгүүрэй экономикын хүсэндөө орожо захалхадань, бата бэхи байнан колхоз, совхозуудай һалажа, һандаржа байхадань, клубуудай, спортивна залнуудай, хүүжэмэй һургуулинуудай, библиотекэнүүдэй саашанхи хүбн заяаниинь баһал һалажа эхилэв. Тэдээнэй ажамидарха хэрэгтэнь мүнгэ зөөри үгтэхээ болёо бшуу.

Зэдынхид ганса соёлойнгоо талаар холо, оигуур суурхадаг бэшэ, мүн эндэхи нютагуудһаа дүршэлтэй спортсменүүд олоор урган гаранхай. Аймаг доторнай спортын арбаад мастер, тэрэ тоодо дүрэ бүляаллагын барилдаагаар Лубсан Айсуев Сергей Пашинский хоёр уласхооронды ехэ-ехэ мүрысөөнүүдтэ нэгэтэ бэшэ илажа гараһан габьяа солотой юм.

Алдуу эндүүнүүдээ удаан болгонгүйгөөр заһаха ялгатайбди. Колхоз, совхозуудые олоор таряашанай ажахынуудай эблэлнүүд, худөө ажахын бүлгэмүүд болгохо гэһэн шидхэбэриин холын хараа бодолгүйгөөр зохёогдожо абтаһиень шүүмжэлхы ёһоор харахада, аймагай хүдөө ажахын үйлэдбэриин хуои заяанда ехэл муу... нүлөөлөө. Гүрэн түрын ноёдой абаһан энэ шиидхэбэриин... мүнөө болгожо заһаха ... гатай болоноби. Эндэ ... зонтоёо хэлсэнгүйгөөр ... алдуунуудаа заһаха ёһогүйбди.

Аймаг доторо түрүү «хуоилгагдаһан» «Мир» колхозые жэшээ болгон ... Энэ ажахын гэшүүд ... гаран фермерэй ажахынуудаа болон таһаржа һалахадаа өөһэд өөһэдынгөө хубиин зоорөө, газараа, малаа ... баарилжа абаһан байна. Олохон «фермернүүд» үнэн дээрээ бээ даагаад худалдшадахагүй байшоо. Тэрэ нэ гадна эдэнэр үйлэдбэрилһэн продукцияа буйлуулха ба худалдаха талаар ... хэн бэрхэшээлэдэ ороо. Мүнөө «Мир» колхозой ... дээрэ дахяад хоёр ажахын Доодо-Бургалтай һуурин нимэл нэрэтэй, Дэдэ-Б... галтайда баһал тиимэ нэрэтэй колхозуud байгша ... эхиндэ дахинаа байгуулаһан байна. Эдэ хоёр ажахынууд хабарайнгаа ... гын худэлмэри һаяхан ... хитэйгээр үнгэргэжэ ... хэбэ.

Мүнөө аймаг доторо ... колхоз, 8 совхоз тоологдо... Эдэ ажахынуудай ажал ... рэгүүдынь хүү найн гэ... аргагүй. Гэдэнэргэ шиидэ... дээргүй асуудалнууд, нэн ... рүүн мүнгэн һангай ас... дал, угаа олон бии. Хам... хэрэгэй түлөө эсэшэ ... шагүйгөөр худэлбэл, ... бэрхэшээлтэ байдалһаа ... раха аргатайбди гэжэ ... мүнөө ойлгодог болоо.

Мүнөө жэлэй хабарай ... рилгын худэлмэри үнгэрг... жэлэхийнээ яһала эмхи ... римтангаар үнгэргэгдэ... тодорхоилон хэлэбэл, ... гаад гектараар ехэ паар ... хаагдаа. Хаабаран тарил... худэлмэрийн шанар... Аудөө нютагуудта ... рилгын худэлмэри нэгэ... дажа эхилэв. Жэшээлэй ... Борьёогой совхозодо хиле... бариндаг шэнэ завод. Өөрө... совхозодо малаа тоно бо... сыр үйлэдэрилдэг модуль... Цагаатайн колхозодо мага... най хоёр гэр ашаглалгаа... тушаагдаа. Юрэдөөл, ... тээмээ хубилалта хэгдэ... эхилээ.

Ойн баярай үдэрнүүд... тэмдэглэхэдээ, «Урагш... дабшахын тула гэдэргээ ... раха хэрэгтэй» гэһэн ... доро һайндэрөө үнгэрг... байнабди. Инмэ уряа дэ... дэ хэлэгдээгүй. Бий ба... алдуу эндүүнүүдээ шүүм... жэлхы шэнжэтэйгээр ... жа, саашанхи хараа түсэ... зохёоходомнай, бүхы юу... мнай элирхэ болоно бш...

А. ИДАМЖАПОВ,
Зэдын аймагай захиргаанай гулваа...
Буряад Республикын ... Арадай Хуралай депутат...

ШУБУУНАЙ БАГАХАН ФЕРМЭ

Яруунын аймагай Үльдэртын колхоз үнгэрһэн жэлдэ тахяагай багахан фермэ эмхидхэжэ, коллективэйнгээ гэшүүдые, мүн нютагайшгаа хүн зониие үндэгөөр, шубуунай мяхаар хангаха зорилго табиһан юм.

Мүнөө фермэдэ Е. Ж. Данзанова тахяашанаар амжалтатай худэлжэ ябана. Урагшаа һанаагай эхэнэр түргэн саг соо тахяануудые харуулһалха, эдеэлүүлхэ дүрүүл шадабаритай болоо.

Шубуунай фермэ дээрэ бройлерно гэхэ гү, али мяха үйлэдбэрилжэ абаха шэглэлтэй 200 тахяа дэб дээрэ үсхэбэрилгдэнэ.

А. НИМБУЕВА.

ТЭЭРМЭ, ПЕКАРНИ АШАГЛАГДАБА

Яруунын аймагай баруун талын гурбан колхоз хамтаржа, вальцова тээрмэ худалдажа абаад, «Победа» колхозой ороонной тоог дээрэ тодхобо. Үнгэрһэн һарын һүүл багаар Үльдэргын колхозой гэшүүд 120 гаран мэшээг шэнинсэ суглуулжа, тэрэнээ гурил болгохоёо, эндэ асарһан байна. Тээрмэшэд үдэр соо ороонныень хуу татажа, 4 сортын 4790 килограмм гурил үйлэдбэрилжэ таргаба. Нэгэдэхи сортын гурил 32 процент болоо. 36 мэшээг соо гэхэ гү, али 1539 килограмм гурил үйлэдбэрилжэ үгэһэн байха юм.

Татуулһан гурилаа механизаторнуудтаа, малшадтаа түрүүн хубаарилжа үгэбэ. Энэ ажахыда хилээмэ болгохо пекарни бии юм. Эгэшэ, дүү Людмила, Анна Ларионовануud һайн шанартай ... лээмэ болгожо, колхо... гуудтаа худалдана. Н... маанда табигдаһан бу... хэ хилээмэниинь ти... үнэтэйшье бэшэ, 800 ... хэринг сэнтэй. Яагаа ... гээшье һаа, худөөгэй ... тэ эгээл хэрэгтэй ... хоолой зүйл — хилэ... худалдагдадаг болоо... юм.

Д-Ц. ДОРЖИЕВ,
«Яруына» газет... кор...

ӨӨРЫНГӨӨ ХҮСЭНДЭ НАЙДАХАҺАА ОНДОО АРГА ҮГЫ

Захааминай аймагай Далахай нютагай хүн зон Улаан-Үдэһөө 550 километр холо байнабди, тиимэһээ республика соогоо эгээн заха холын газарта ажаһуунабди гэжэ тоолодог. Ушар тиимэһээ түс һуринай зарим хүнүүд ондоо тээшээ нүүжэ ябашаһаншье байха.

Мүнөөшье Далахай нютагта шиидхэгдээгүй асуудалнууд олон. Жэшээлхэдэ, Закаменск хотоһоо урдань үдэр бүри хоёр дахин автобус Далахай ерэдэг байгаа һаа, мүнөө долоон хоног соо гурба дахин хүрэдэг байна.

Гэхэтэй хамта мүнөө Далахайһаа гаража ошодог хүнүүдэй тоо нилээд үсөөрөө. Сэрэгэй албаяа дүүргэһэн гү, али һургуулинуудта һуража ерэһэн залуу хүнүүд түрэл нютагтаа олоороо үлэдэг болонхой. Энээнийе һүүлэй үеын бүхы баримтануud гэршэлнэ.

Юун болоо юм? Эндэ онсо нюуса үгы. Далахайн хүн зон үшөө 1989 ондо нютагайнгаа социальна бүхы асуудалнуудые өөһэдөө шиидхэхэ гэжэ олоной хабаадагдатай суглаан дээрэ шиидхэһэн байгаа. Яахадааб гэхэдэ, засагай зүргаануудһаа мүнгэн зөөри абаха аргагүй байһаниинь элирээ ха юм. Далахайнхид барилга үргэнөөр ябуулдаг болонхой. Байрын һорнуудые арад зоной хүсөөр бариха ёһо занша..., арга нүхэсэл эндэ үргэнөөр хэрэглэгдэдэг. Жэшээлхэдэ, нютагайнгаа һургуулиин байшангые үргэдхэхэ гэһэн шиидхэбэри абтаа һэн. Мүнөөнэй хүшэр хүндэхэн сагта һургуули бариха гү, али үргэдхэхэ мүнгэ зөөри хааһаа олдохо һэм. Ушарынь гэхэдэ, арад зоной хүсөөр Далахайн һургуули үргэдхэгдэхэ байна бшуу. Өөрынгөө хүсөөр мүнгэ алта олохо асуудал шиидхэгдэнэ. Тодорхойлоо, буряад үүлтэрэй моридойнгоо тоо толгой олошоруулжа, ойрын сагта мүнгэ зөөритэй болохо зорилго бэелүүлэгдэнэ.

— Һургуули бариха үедэ олон хүлеэгдээгүй асуудалнууд шиидхэгдэхэ болоно. Һургуули үргэдхэгдэхөөгэдна багшанарай хүсөөр партануud, стулнууд болон бүсадшье һургуулида хэрэгтэй мебель бүтээн гарганабди.—гэжэ түс һургуулиин директор О. С. Ганжитова республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семёновто хэлээ һэн.

— Нютагайнгаа шиидхэгдээгүй асуудалнуудые нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зүргаануудай хүсөөр шиидхэхэ аргатай байные энэ ороолдолгомнай гэршэлнэ. — гэжэ нютагай захиргаанай зайһан Б. Л. Жигжитов нэмэбэ.

Арадай Хуралай эзлжэтэ сессиин болохоһоо урид һунгагшадтайгаа уулзажа, һунгагшалайнгаа һанал бодолые мэдэхэ хүсэлэнтэйгөөр тэндэ ошоһон Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов Захааминай район нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын арга нүхэсэлнүүдые нэбтэрүүлхэ талаар республикыч бүсад нютагуудһаа нилээд илгардаг гээд тэмдэглэбэ.

— Захааминай районой Үлэнтын ба Бүргын һургуулиичууд үргэдхэгдэжэ байнхай. Энэнь ехэ һайшаалтай хэрэг,— гэжэ М. И. Семенов һунгагшадтай уулзахадаа мэдүүлбэ. Үлэнтын һургуулиин барилга урагшатангаар ябуулагдана. Байгша оной майн-тэн багаар түс барилга эхилэгдэнэ аад, ойрын сагта дүүргэгдэжэ болохо ба..на. Дүй дүршэлтэй барилгашан сайнһан, мүнөө пенсионер Д. Э. Радна-ев барилгын бригадые урагшатайгаар ударидана. Барилгын дүүрэхэдэ, салин хүлеэ абахабди гэжэ барилгашад найдана.

Үлэнтын нютагай захиргаанай зайһан В. Ц. Хайдаповагай үүсхэлээр «мартагдаһан» һуурин нэргээн бодхоогдожо байнхай. Залуушуул барилгын хүдэлмэридэ олоороо хабаадана.

«Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын юрэнхы ёһо гуримуud тухай» Хуулиие баталха шухала гэжэ Захааминай һунгагшад тоолоно. Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын зүргаануудай хүтэлбэрилэгшэд томилгодохо гү, али һунгагдаха гү гэһэн асуудалаар һунгагшад адли бэшэ һанамжатай байба. Түс асуудалаар республикын парламентын гэшүүд, республикын Президент өөрынгөө дурадхал оруулха юм бээ.

— Захааминай райондо нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын ёһо гуримуud бодотоор бэелүүлэгдэжэ байдаг, энэньшье ойлгосотой. Заха холын газарта байдаг һэн тула ондоо арга манда байгаагүй. Ушар тиимэһээ мүнөө үеын эрилтэнүүдтэ харюусахаар нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын хуули хэрэгтэй, — гэжэ Үлэнтын худөөгэй захиргаанай зайһан В. Ц. Хайдапова тэмдэглэбэ. Үнэхөөрөөшье, һургуулиин, ясли-садай үхибүүдые хооллуулха асуудал эндэ шиидхэгдэнхэй. Һургуулиин һурагшад ой тайга соогоо жэмэс суглуулжа, олохон мүнгэндөө һуралсалай хэрэгсэлнүүдые болон түхеэрэлгэнүүдые худалдан абадаг болонхой. Тэрэшэлэн Санага һууринда нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын комитет һүүлэй гурбан жэлэй туршада бүхы асуудалнуудаа өөһэдөө, өөрынгөө хүсөөр шиидхэдэг байна.

В. БАДМАЕВ.

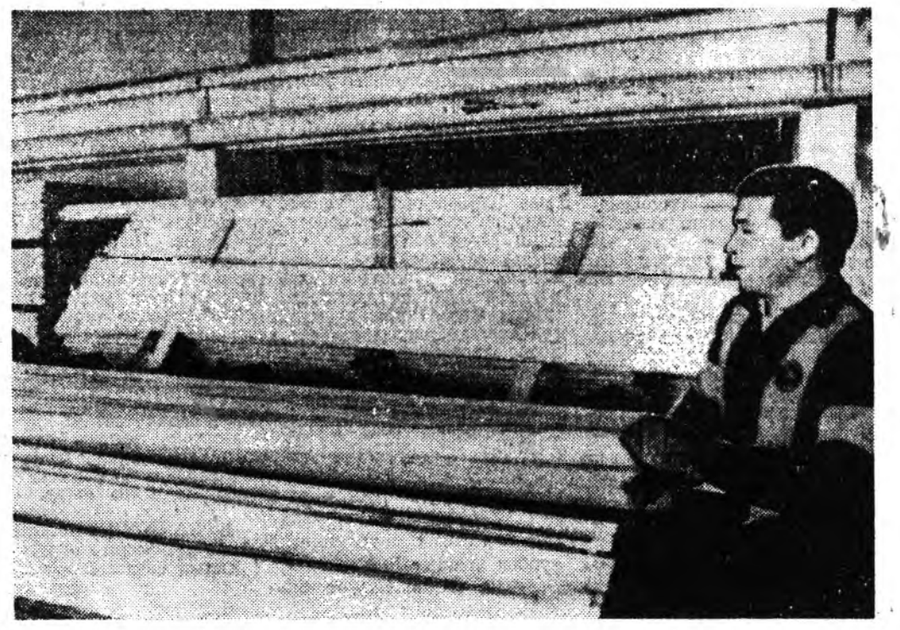

ДЭЛГҮҮРЭЙ ХАРИЛСААНАЙ мүнөөнэй хүшэр хүндэ сагта «Хандагатайлес» гэжэ акционернэ бүлгэмэй (генеральна директорынь В. И. Мэлчанов) хүтэлбэрилэгшэд, худэлмэришэд нимэ бэрхэшээлтэй байдалһаа гараха арга хургаяа бэдэрнэ. Тиигэжэ акционернэ бүлгэмэй худэлмэрилэгшэд Росси соогоо түрүүлэн Швециин «Вако Дэлишант» гэжэ концернтэй хэлсээ баталжа, хюрөөдэлгэ-харуулдалгын линии худалдажа абаад, модо болбосоруулгын комалекс соогоо тодхожо табиһан байна.

Орэйдээл табан хүн компьютераар хангагдаһан энэ линии дээрэ худалдэг юм. Тиихэдээ тэдэ халаан соогоо зуугаад кубометр модо хюрөөдэжэ, харуулдажа, өлдэб бүйлэй продукци гаргаад, республикынгаа эмхи зургаануудта, предприятинуудта худалдана.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: модо болбосоруулгын комплексын цех харагдана.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото.

АН ҮСХЭБЭРИЛГЭ ОЛЗО ОРШОТОЙ

Ан үсхэбэрилдэг «Сулаки» бүлгэм ондоо болгон хубилгагдажа, Хойто-Байгалай түмэр харгын отделениин уһаар хангадаг дистанциин бүридэлтэй һаяхан нинлүүлэгдэһэн байха юм. Хойто-Байгалай түмэр харгын отделениин хүтэлбэрилэгшэдэй уридшалан абаһан шиидхэбэриие аймагай захиргаанай гулваа В. В. Старков халуунаар дэмжэжэ байнаа мэдүүлбэ.

Үнгэрһэн жэлдэ банкда аяар 400 миллион түхэригэй үридэ ороод, энэ бүлгэмэйхидэй һалаха һандарха туйлдаа хүрөөд байхадань, түмэр харгын отделениин коллектив тэдэниие өөһэдынгөө дали доро абаба гээшэ.

— Һалаһан энэ ажахые дахинаа хүл дээрэнь табижа шадаха бэ... гээшэ гүт? — гэжэ «ВОДЧ-1» ... хнин начальник Евгений Павло... Давыдовта хандажа асуухада...

— Ан үсхэбэрилгэ хэзээдэшье ... зо оршотой байдаг гээшэ ааб ... Гүрэн түрын ямаршье сагта ... хяар болон ангай арһаар олзо... шо оруулдагые хэн мартахаб... гэжэ тодоор харюусаа һэн.

Эгээл мүнөө жэлһээ Холодный ... үсхэбэрилдэг фермэ сагаан эмэ... гэдэйнгээ тоо толгойень 240... 1000 хүрэтэр олошоруулхаар ... раална. Жэл үнгэрһэн хойно ... нэй тоо толгойнь 8 мянганда х... хэ байна.

К. ЖАМЬЯНОВ,
манай штатнабэшэ кор...

ТОЛИЗ

ЭНЭ ХУУДАҺАНДАМНАЙ:

- Эрдэм һургуули эрхим баяр
- Уран шүлэгэй долгин дээрэ
- Аман үгын абдарһаа

ХҮН ТҮРЭЛТЭНЭЙ бу-
ад амитанһаа илгардаг нэ-
г илгаань гэхэдэ, тэдэнэй
эрдэм ухаан болоно. Тэдэ-
нэр олон мянган жэлэй тур-
шада ухаан бодолоо хүг-
жөөжэ, олоһон эрдэмээ, дүй
гуршэлөө үеһөө үедэ дам-
жуулан, шүлүүн зэмсэг хэ-
рэглэдэг «эртын ехэ эртэ
нхэ мүнхэ сагһаа, урдын
хэ урда урин элдин саг-
аа. Сүмбэр ехэ уулын бол-
ог байха үеһөө, сүн ехэ
алайн шалбааг байха үеһөө»
килжэ, мүнөө хүрэтэр хүг-
жэн ерөһэн түүхэтэй.

Монгол арадуудай, тэрэ
ондо буряадуудай, ухаан
одолой, эрдэм мэдэсын
үгжэлтэдэ буддын шажан
он ехэ нүлөө үзүүлһэн
йна. Энэзнэй гэршэ бол-
он, Сажаа хиндэй бандиг
а Гунгаажалцан богдын зо-
оһон «Эрдэнийн сан су-
шидые» дурдамаар.

Гунгаажалцан богдо гэ-
э Энэдхэг орон ошожо,
он мэргэн шэдитэнһээ эр-
м номдо һураад, Монго-
ой Хубилай сэсэн хаан ба
эрэнэй дүү Годан гэгшэ-
эй урилгаар нютаг оро-
нинь ерэжэ, бурханай но-
уудые олоной һонорто та-
нһан, монгол үзэг анхан
өрөөһөн габьяатай юм.

«Эрдэнийн сан субашид»
отор эрдэм номдо хабаа-
ой олон тоото һургаалнууд
ин. Тэдэ һургаалнуудынь
үнөөшье болотор, хэдэн
үүн жэлэй туршада гүн
үнзэгы удхаяа алдаагүй
йһаар.

Эрдэмтэ мэргэн хүн хэды
аргаяа мухардаашье һаа,
Эгээл тэнэгүүдэй ябадалай
занда орохогүй.
Эрьедэ ниндэһэн
хараастай хэды ангаашье
һаа,
Эегүй газарай урасхалһаа
уһа уухагүй мэтэ.

Тон зүб лэ даа! Хүн гэ-
э эрдэмтэй болохо бүреэ
моотой бүдүүн, түбшэн да-
руу, налгай зантай, һоной
ухаатай болодог, харин эр-
дэм һургаалгүй хүнэй зан-
гынь охор чилбархан, огсом
шэрүүн, орёо оодоргон бай-
даг гэжэ эли.

Эсэстээ туһатай
туһагүйень юрэ бодохогүй,
Эрдэм бэлиг ба һайн
ябадалые һурахагүй һаа.
Эгүүридэ гэдэнэзэ садаха
тэдыхэнтие хэрэглэгшэ
тэрэ хүн
Эрьюулэн бодобол, үнэгүй
гахай болоно.

Ганса эдихэ, уухаһаа бэ-
шые ухаан бололдоо би-
салгадаггүй хүн үнэтэй
нюуртай малһаа үлүү юу-
мэнийнь үгы гэжэ «Эрдэ-
нийн сан субашид» дотор
эли тодоор хэлэгдэнхэй. Хүн
гээшэ хүнэй бэе оложо тү-
өөө хадаа, шадаха зэргэ-
рээ эрдэм номдо һураад,
тэрэ эрдэмээ саашань дам-
жуулха уялгатай ха юм.

Монгол арадуудай, тэрэ
ондо буряадуудай, ухаан
одолой, эрдэм мэдэсын
үгжэлтэдэ буддын шажан
он ехэ нүлөө үзүүлһэн
йна. Энэзнэй гэршэ бол-
он, Сажаа хиндэй бандиг
а Гунгаажалцан богдын зо-
оһон «Эрдэнийн сан су-
шидые» дурдамаар.

Гунгаажалцан богдо гэ-
э Энэдхэг орон ошожо,
он мэргэн шэдитэнһээ эр-
м номдо һураад, Монго-
ой Хубилай сэсэн хаан ба
эрэнэй дүү Годан гэгшэ-
эй урилгаар нютаг оро-
нинь ерэжэ, бурханай но-
уудые олоной һонорто та-
нһан, монгол үзэг анхан
өрөөһөн габьяатай юм.

«Эрдэнийн сан субашид»
отор эрдэм номдо хабаа-
ой олон тоото һургаалнууд
ин. Тэдэ һургаалнуудынь
үнөөшье болотор, хэдэн
үүн жэлэй туршада гүн
үнзэгы удхаяа алдаагүй
йһаар.

Эрдэмтэ мэргэн хүн хэды
аргаяа мухардаашье һаа,
Эгээл тэнэгүүдэй ябадалай
занда орохогүй.
Эрьедэ ниндэһэн
хараастай хэды ангаашье
һаа,
Эегүй газарай урасхалһаа
уһа уухагүй мэтэ.

Тон зүб лэ даа! Хүн гэ-
э эрдэмтэй болохо бүреэ
моотой бүдүүн, түбшэн да-
рынгөө хүбүүдтэ, гэр бү-
лынхидтэ, дүтынгөө нүхэд-
тэ зорюулһан юм.

Эгээл тэрэ «Чингисэй бэ-
лиг» дотор «эрэ хүн гээшэ
эдээр бэеэ шэмэнхаар, эр-
дэмээр бэеэ шэмэнэнинь
дээрэ» гэжэ хэлэгдэнэн бай-
даг. Буряад арадтамнай хаа-
хаанагүй хэлэгдэдэг энэ оньһон үгэ тэрэ холын уе саг-
һаа эхитэй бэшэ аал гэжэ
тухайлхаар.

Ород-хитад хилын татаг-
даһанай һүүлээр Байгал
шадархи чайдада өөрын дэ-
сангуud бии боложо, тэдэ
дасангуud шадар һургуу-
лиануud эмхидхэгдэжэ, но-
мууд барлагдажа эхилээ һэн.
Зүгөөр тэрээнһээ үүнд «бу-
ряад зон гээшэ 1200 толгой үхэрөөр 30 тэргэ ламын
шажанай ном худалдан аба-
һан юм» гэжэ түүхын но-
мууд дотор бэшээтэй бай-
даг.

Жэшээнь, Вандан Юмсу-
нов лата, грек, ород, англи,
хуушан монгол, түбэд хэлэ-
нүүдые мэдэдэг һэн. XIX
зуун жэлэй үедэ буряадай
дүшэ гаран түүхэ бэшэгүүд
бэшэгдэнэн байна. Тэдэнэй
өхэнхинь мүнөө болотор
хэблэгдэжэ диилдэнгүй, тоо-
һо шоройдо даруулһаар.

Манай арадые гэгээрүүл-
хэ хэрэгтэ буряадай түү-
рүүшын багшанар Убаши-
Цыбик Оньодов, Яков Бол-
доев, Николай Болдоков,
Чойжин-Лхама Базарон ба
бусад тон ехэ габьяатай. Тэ-
дэнэй революцийн эхилха-
һээ холо урид түрүүшын
«Үзэглэлнүүдые», «Уншаха
номуудые» зохёожо, арад
түмэнөө эрдэм номдо һур-
гажа эхилһэн намтартай.

Мүн манай түрүүшын эр-
дэмтэдэй, тодорхойлбол, Дор-
жи Банзаров, Галсан Гомбо-
ев, Матвей Хангалов, Ми-
хаил Богданов, Гомбожаб
Цыбиков, Цыбен Жамсара-
но, Базар Барадин гэгшэдэй
түрэл арадайнгаа түүхэ, хэ-
лэ бэшэг шудалха хэрэгтэ
оруулһан габьяань согнэшэ-
гүй.

Гадна нинтын ажал ябуу-
лагшад Бато-Далай Очиров,
Пётр Бадмаев ба бусад эр-
дэм дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ ехэ
оролдолго гаргаһан байна.
Жэшээнь, Пётр Бадмаевай
Санкт-Петербургда 1910-аад
онуудта эмхидхэһэн «На-
ран» гэһэн номой хэблэлээр
олон тоото номууд гаража,
Байгал шадархи арадай эр-
дэм һуралсалда нүлөө үзүү-
лээ.

Совет засагай үедэ монгол, тэрэ тоодо, буряад хэлэ шудалалга айхабтар үндэр хэмжээндэ үргэгдэһэн байна гэжэ тэмдэглээгүйдэ аргатүй. Шэнэ засагай үедэ монгол хэлэ шудалалгын эхи табигшадай нэгэн академик Б. Я. Владимирцов монголшуудай түүхээр, хэлэ бэшэтээр, археологёор, этнографиар хэдэн зуун судалмэринүүдые бэшэһэн байна.

Тэрэнэй Монголшуудай нинтын байгуулга, «Монголой нүүдэл феодализм» гэһэн гол номынь дүүргэдэгтүй үлөө юм. «Тэрэ номоо дүүргэхэһээ хэдэн үдэр урид нүүдэ убшэндэ дайрагдана, гэжэ бараһан академик Борис Яковлевич Владимирцов лэ бэшэгые эрдэмэй доктор-нууд Л. Д. Шагдаров, С. Ш. Чагдуров, Ц. Б. Будаев, Э. Р. Радиаев, Д. Г. Дамдинов, Д-Н. Д. Доржиев, В. И. Золхоев, И. Д. Бураев, В. Ц. Найдаков, Ш. Б. Чимитдоржиев, Д. Б. Улымжиев, Г. Л. Санжиев болон бусад дээрэ үргэн ябана.

Талын жэргэмэлэй ороидоол ори ганса дуутайшье һаань, тэрэниие хүн бүхэн үдэр бүри шагнахадаа, огтошье залхуурдагүй, харин улам улам зүрхөө хүдэлгэн зогсодог ха юм. Эгээл тэрээн шэнгеэр минии буряад хүбүүд, басагадтаа «түрэл хэлээ, түүхэ домогоо тон һайнаар шудалаял» гэжэ дабтан хэлэһэн үгэнүүдыем тогтоон абаха бээ гэжэ үнэн зүрхэнһөө найданаб.

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

«НОМГҮЙ ХҮН ҺОХОРТОЙ АДЛИ...»

Үнэн һайн эрдэмтэндэ
олон зон дурлаха,
Үнэхөөр эрдэмдэ һурахань
өөрынь хэшээлһээ болохо.
Өөрөө хэшээжэ, эрдэмдэ
һураагүй һаа,
Өөрэ бусадта дэмы гомдон
атаархаһанай туһагүй.

Монгол арадуудай гээшэ
үнэ заяанһаа хойшо эрдэм
номдо һураха эрмэлзэл шу-
налтай байгаа.

Һаруул ухааннаа үлүү
Һайн нүхэр байдаггүй.
Мунхаг хилэнһээ үлүү
Муу дайсан байдаггүй, —

гэһэн зарлиг Чингис хаан
бүүлгаһан байдаг. Гадна тэ-
рэ үедэ ехэ хаанай хэлэ-
һэн үгэнүүдһээ бэшэжэ аб-
таһан «Чингисэй бэлиг» гэ-
жэ нэрэтэй һургаалнууд бэ-
шэгдэнэн байна. Тэдэ һур-
гаалнуудые Чингис хаан өө-
рынгөө хүбүүдтэ, гэр бү-
лынхидтэ, дүтынгөө нүхэд-
тэ зорюулһан юм.

Эгээл тэрэ «Чингисэй бэ-
лиг» дотор «эрэ хүн гээшэ
эдээр бэеэ шэмэнхаар, эр-
дэмээр бэеэ шэмэнэнинь
дээрэ» гэжэ хэлэгдэнэн бай-
даг. Буряад арадтамнай хаа-
хаанагүй хэлэгдэдэг энэ оньһон үгэ тэрэ холын уе саг-
һаа эхитэй бэшэ аал гэжэ
тухайлхаар.

Ород-хитад хилын татаг-
даһанай һүүлээр Байгал
шадархи чайдада өөрын дэ-
сангуud бии боложо, тэдэ
дасангуud шадар һургуу-
лиануud эмхидхэгдэжэ, но-
мууд барлагдажа эхилээ һэн.
Зүгөөр тэрээнһээ үүнд «бу-
ряад зон гээшэ 1200 толгой үхэрөөр 30 тэргэ ламын
шажанай ном худалдан аба-
һан юм» гэжэ түүхын но-
мууд дотор бэшээтэй бай-
даг.

Түрүүшын буряад номуud
1821 ондо хэблэгдэнэн гэ-
жэ зарим эрдэмтэд тооломо.
Тэрэ саг һаа хойшо ном бар-
лан гаргаха хэрэг Буряад
орнило айхабтар түргөөр дэл-
гэрэх һэн. Жэшээнь, 1867
ондо буряадай 34 дасанай
29-дэнь 600 зохёол барлагдаа, 1911 ондо—1696, 1923
ондо —2000 гуxай зохёол
хэблэгдэнэн байна. Эдэ зо-
хёолнууд шажанай, һураг-
салай болон олоннитые гэ-
гээрүүлгын гэжэ илгардаг
бэлэй.

Бэшэ дасангуудта орходоо,
Агын дасанда тон ехэ хэм-
жээнэй номуud хэблэгдэдэг
байгаа. Эдэ номуud түбэд,
хуушан монгол хэлэнүүд
дээрэ гарадаг һэн. Нүүдэл
байдалтай арадуудай нимэ
олоор ном хэблэхэ гээшэ
хүн түрэлтэнэй түүхэдэ үзэг-
дөөгүй шахуу ушар юм.
Энэ ушар юун тухай хэлэ-
нэб гэхэдэ, тэрэ үеын «бу-
ряад арадай соёл болбосо-
ролой хүгжэнги байные гэр-
шэлнэ.

Түрэл арадаа гэгээрүүл-
хэ хэрэгтэ буддын шажа-
най эрдэмтэ ламанар Агваан
Доржиев, Доржи-Жигжид
Данжинов, Эрдэни-Хайбзан
Галшиев, Ринчен Номтоев,
Галсан-Жимба Дылгыров
болон бусад тон ехэ габьяа-
тай байна. Тэдэнэр түбэд,
монгол, санскрит хэлэнүуд
дээрэһээ зохёолнуудые тү-
рэл хэлэн дээрээ оршуул-
хаһаа гадна өөһэдынгөө зо-
хёолнуудые олоор бэшэһэн
юм.

Мүн буряад арадай түү-
хэ бэшэхэ хэрэгтэ тэрэ үеын
тайшаа, гүлвэа, зайһанууд
болохо Түгэлдэр Тобоев,
Вандан Юмсунов, Шираб-
Нимбу Хобитуев, Дамби-
Жаргал Ломбо-Цыренов,
Сайнцаг Юмов, Цэдэнжаб
Сахаров, Цэжэб Цэрэнов ба
бусад габьяатай. Тэдэнэр
булгадаа эрдэм бэшэгтэй
хүнүуд байгаа.

Жэшээнь, Вандан Юмсу-
нов лата, грек, ород, англи,
хуушан монгол, түбэд хэлэ-
нүүдые мэдэдэг һэн. XIX
зуун жэлэй үедэ буряадай
дүшэ гаран түүхэ бэшэгүүд
бэшэгдэнэн байна. Тэдэнэй
өхэнхинь мүнөө болотор
хэблэгдэжэ диилдэнгүй, тоо-
һо шоройдо даруулһаар.

Манай арадые гэгээрүүл-
хэ хэрэгтэ буряадай түү-
рүүшын багшанар Убаши-
Цыбик Оньодов, Яков Бол-
доев, Николай Болдоков,
Чойжин-Лхама Базарон ба
бусад тон ехэ габьяатай. Тэ-
дэнэй революцийн эхилха-
һээ холо урид түрүүшын
Байгал шадархи арадай эр-
дэм һуралсалда нүлөө үзүү-
лээ.

Совет засагай үедэ монгол, тэрэ тоодо, буряад хэлэ шудалалга айхабтар үндэр хэмжээндэ үргэгдэнэн байна гэжэ тэмдэглээгүйдэ аргатүй. Шэнэ засагай үедэ монгол хэлэ шудалалгын эхи табигшадай нэгэн академик Б. Я. Владимирцов монголшуудай түүхээр, хэлэ бэшэтээр, археологёор, этнографиар хэдэн зуун судалмэринүүдые бэшэһэн байна.

Тэрэнэй Монголшуудай нинтын байгуулга, «Монголой нүүдэл феодализм» гэһэн гол номынь дүүргэдэгтүй үлөө юм. «Тэрэ номоо дүүргэхэһээ хэдэн үдэр урид нүүдэ убшэндэ дайрагдана, гэжэ бараһан академик Борис Яковлевич Владимирцов лэ бэшэгые эрдэмэй доктор-нууд Л. Д. Шагдаров, С. Ш. Чагдуров, Ц. Б. Будаев, Э. Р. Радиаев, Д. Г. Дамдинов, Д-Н. Д. Доржиев, В. И. Золхоев, И. Д. Бураев, В. Ц. Найдаков, Ш. Б. Чимитдоржиев, Д. Б. Улымжиев, Г. Л. Санжиев болон бусад дээрэ үргэн ябана.

Талын жэргэмэлэй ороидоол ори ганса дуутайшье һаань, тэрэниие хүн бүхэн үдэр бүри шагнахадаа, огтошье залхуурдагүй, харин улам улам зүрхөө хүдэлгэн зогсодог ха юм. Эгээл тэрэн шэнгеэр минии буряад хүбүүд, басагадтаа «түрэл хэлээ, түүхэ домогоо тон һайнаар шудалаял» гэжэ дабтан хэлэһэн үгэнүүдыем тогтоон абаха бээ гэжэ үнэн зүрхэнһөө найданаб.

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

УНШАГШАДАЙМНАЙ ТУРШАЛГАНУУДҺАА

ХОРИ БААТАР ЖАНАЕВ

Хори, Буряад-Монгол орондо
Худан-Удын Адаг-Бильчиртэ,
Хубин наһаяа оложо түрэһэн.
Хэшэг бэлигтэй хүбүүн Дарма
Баабайн хүбүүдэй эгээл багань
Наһаяа журамтай, бэеэ дааһан,
Балшархан залууһаа—эрдэм шудалһан,
Баатарлиг зоригтон, Жанын Дарма,
Авиазаводтоо, броньтайшье һаа, үлэнгүй.
Аба түрэл ороноо хамгаалхын түлөө,
Алдаа улаан сэрэгтэ—нанн дураараа,
Аха нүхэр Дарма Жанаев мордоо һэн.
Дүшэн хоёрой январьһаа эхилээд,
Дүшэн тэбхэр һара соо—үдэр, һүнигүй
Дайн сэрэгтэ фашистнуудтай тулалдаа һэн,
Лейтенант минометчик Дарма Жанаев.
Байлдаан түргэдэнэ—Агуу Илалта ойро.
Берлиндэ рейхстаг унахань—долоон хоног,
Бэеэ хайрлангүй—манай аха-абага,
Буряад баатар, гвардиг капитан Жанаев,
Түмэр бетоноор оруулһэн
«Тельтов» гүнзэгы канал гаталганда
Тэсэшэгүй хүндө, шархатажа,
Тэнгэрнин Бурханда мордобо хайрата Дарма,
Ами бэеынгни зорилгоо хэрэг илажа,
Арьяатан, хархис фашистнуud һалажа,
Арадай Агуухэ Илалтын ерэхые,
Арба хонобол, үзэхэ байгааш, Дарма,
Алтан одон, Ленинэй орден түрүүтэй
Арбан дүрбэн орден-медальнуудшни,
Алдар соло, Баатар-Герой нэрэшни,
Ашанарташян мүнхэ зулаар бадарна.

АВТОРҺАА: Майн 9-һөө хойшо маша ехэ Илалта мартагдаха, орхигдохогүй гэжэ мэдэгдэнэ. Энэ минии шүлэг хоюмдоной оайхагүй гэжэ һанаһан дээрэһээ, Танда эльгээжэ, али нэгэ дугаарта, арга боломжоорнь гаргаха бээ гэжэ найданаб.

Өөр тухай хоёр үгэ: анхан Хуурай гэжэ нютагайб. Дармын Бильчиртэ холо бэшэ. 82 наһатайб, Финляндиин ба Эхэ ороноо хамгаалгын дайнуудта хабаадалсаһанби. 1949 онһоо авиазаводто худэлжэ, пенсидэ гараад, мүнөө тэндэ бүлэтэеэ ажаһуунаб.

Ч. ЦЫДЕНОВ,
дайнай, ажалай ветеран.

Улаан-Удэ хото.

МОНГОЛ АРАДАЙ БЭЛЭГ ДЭМБЭРЭЛЭЙ ҮГЭ

НАНТААХАДА

Бурхан үршөөл
Бутын шэнээн һахал урга.

ҮХЭРЭЙ ХАНЯАХАДА

Һүрэг лөө!
Һүн далайн ўһанһаа уу
Һүмбэр уулын
ўбһэнһөө эдн.

ХОНИ ХАЙШАЛЖА БАЙХАДА

Хайшын хурсада
Хайшалуулһан хонид
Мянга түмэндэ хүрэжэ
байг.

* * *

Тоонь бум хүрэжэ,
Тооһониинь огторгойдо
хүрэжэ байг!

ОБООДО ШУЛУУ НЭМЭЭД ХЭЛЭХЭ ҮГЭ

Обоогой ехэ тандаа,
Олзын ехэ мандаа.
Үргэлэй ехэ тандаа
Олзын ехэ мандаа
болтогой.

БУУЊАН АЙЛДА САЙН БУСАЛХАДА

Бусалһан сайнь
Бурама болог.
Бууһан айлнай
Баян болог!

САГААН ҺАРЫН ШЭНЭЛХЭДЭ

Буурал жэл морилжо,
Буянтай жэл ерэжэ,
Үбгэн жэл морилжо,
Олзотой жэл ерэжэ,
Баяртайгаар уулзажа,
Бэлэгээ айладхала.

ЗАЛУУШУУЛАН ГЭРЛЭХЭДЭ

Үреэр үнэр,
Малаар баян болог.

* * *

Арьбан малтай
Айрагай эзэн болтогой.
Бум малтай
Бутын эзэн болтогой.

* * *

Аялга дуугаа
ханхинуулжа яба,
Аха дүү олонээ
баясаажа яба.
Аба эжыгээ хүндэлжэ
яба,
Адуу малаа үсхэжэ яба.
Алинда ябабал, олзотой
яба,
Арада ябабал,
ганзагатай яба.
Аба, эжыдээл ашатай
яба,
Аха, эгэшээл хүндэлжэ
яба.
Дээбэрэй даахагүй
эдеэтэй,
Дэлхэйн даахагүй
малтай ябаарай.
Зуун наһа наһалжа,
Зургаадай таяг тулажа
ябаарай.
Нараи шэнги гэрэлтэжэ
яба,
Набшаһан шэнги
һалбаржа яба,
Наада зугаагаар дүүрэн
яба,
Наһан бүхэндөө жаргажа
яба.

* * *

Наян наһа наһалаарай
Наһан бүридөө
жаргаарай.
Үглөөнэй нараидаа
мандажа,
Үндэр хангайн сэсэгтэл
Дэлгэржэ ябаарай.
Үри оэсыгээ һайниие
үзэжэ,
Үреэ дааганай хүрдые
үзөөрэй.

* * *

Хандагай, буга харбаха
хүбүүтэн боло,
Халюу, булга эсхэхэ
басагатай боло.

ХАДАГ ТАБИХАДА ҺЭЛЭХЭ ҮГЭ

Буга намнагша
Манайда байна.
Булга зүйгшэ
Танайда байна.

* * *

Эрнхэдэ олдоогүй
эрдэни,
Һурахада олдоогүй
субад
Танайда байна.

Д.-Н. ХАЛХАРОВ
буряадшалба.

ФОТОКОНКУРС «БУРЯАД ОРОН-95». БУРЯАД БАСАГАН.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

ЭРЭЛХЭГ СЭРЭГШЭДТЭ МАГТААЛ

(Яруунын аймагай Нарһатын һургуулие дунда шатын болгожо мүнхэлөөд, энэ һургуулинн арбадахие 1941 оной июньдэ эгээл түрүүлэн дүүргэгэд, Эсэгэ ороноо хамгаалхаяа, 1942 оной февралийн 6-да мордоһон сасуутанайнгаа мүнхэ дурасхаалда)

«Зэргэнүүдээ батаар нэгэдхэгэд, эбтэйгээр жагсабал, хара муухай фашис дайсадые илахабди». Нигэжэл тангариглаа бэлэй улаан-удынхид—июнийн хорин гурбанда — дайнай эхилһэнэй үглөөдэр.

Амаршалнаб, сэрэгшэд, арын ажалшад, илагшад,
Абараат Эхэ ороноо, түрэн түрэеэ,
Аоа, эжынэрээ, аха, дүүнэрээ, гуламтаяа—
Аюулта дайсад дарагдаа, һүнөө, хосороо.
Эжэл мүрэнһөө Берлин хүрэтэр эгэршэгүйгөөр
Омээл морёор Гэсэрэй баатарнуудтал тулалдаад,
Эрхэ сүлөө, алдар соло асараашад
Элдэ һууна маанадай дунда, сарюунууд.
Үсөөншье үлөөбди, үнэншье үни сайнхай,
Үлөөл һанаандамнай: «Полевая почта 1446».
Үйлэ хэрэгүүднай ган батал, сасуугаи,
Үглөөнэй шүүдэр, үндэрэй манан болохогүйл.
Бара-оо бара, бара даа, баатар сэрэгшэд!
Бахарханал маанадай хэрэгүүдээр үри саданарнай.
Зон араднай ажаллаг лэ буянгаа арьбажуулан,
Зоболонһоо хахасаад, жаргал эдлэхэнь болтогой!
Этигыт, таланар, абьяас зориг бадарган,
Эрьеэд бусахал нара, һараар шэмэгдээд...
Эрмэлзэл, нигүүлэсхы сэдьхэл, һайхан һанаан
Эгүүридэ мүнхэжэн, мандахал, гэрэл сасан!
Хомхолзохы сэдьхэл, хорон һанаан фашизмдал
Хосорог, оронойм шарайһаа арилан тонилог!
Ум сайн амгалан болтогой, Буряаднай,
Ухаанай хүсөөр, Бурханай зарлигаар дэбжэг!

1995 оной апрелийн 15.
Калининска фронт дээрэ фашистнуудтай эсэргүү дайлалдаһан 381-дэхи дивизийн 248-дахи ОИПД-гэй сержант ябаһан Содном-Доржо БАДМАЕВ.

ХҮГЖЭМ ДУУТА ЗҮЖЭГТЭ УРИНАБДИ

Н. Бестужевай нэрэмжэтэ ород драмын театрай коллектив шэнэ зүжэгүүдые табижал байдаг юм. Энэ һарын хуушаар хүгжэм-дуута шэнэ зүжэг харуулагдахань. Америкын суута композитор, Нью-Йоркын филармонийн мэдээжэ дирижер Леонард Бернстайн гэгшын зохёоһон «Вестсайдай түүхэ» гэжэ мюзикл табигдаха.

Москвагай режиссер Морейда энэ зүжэг найруулан табижа байна. Санкт-Петербургын балетмейстер Катаев хатарнуудыень табилсаһан юм. Бродвеин үйлсын һонирхолто ушаралнууд энэдэ харуулагдаха.

Июнийн 30-да, июль һарын 1-дэ, 2-то харуулагдаха шэнэ зүжэгэй премьерэдэ уринабди. Энэ зүжэгтэ театрайминай залуу бүлэг артистнар хабаадаха, дуулаха, хатарха юм. Мүнөө үеын залуу зоной (Ромео ба Джульетта шэнги) инаг дуран тухай хүхюун зугаатай, хүгжэм дуутай энэ найруулга бултанда һайшаагдаха банха.

Шэнэ зүжэгтэмнай ерэжэ, һонирхон харахыетнай, амарха, сэнгэхыетнан уринабди. Июль һара соо (сезонһоо гадуур) манай театрай коллектив худэлхэ гэжэ харагшадтаа дуулганабди.

Л. КОНОШКИНА.
Н. Бестужевай нэрэмжэтэ ород драмын театрай директорэй орлогшо.

«ДУУНАЙМ ДЭЭЖЭ—АРАДҺАА»

МАНАЙ АХАЙ ХӨӨРХЭЙ
(Дуун)

Тэрэнгиин дээгүүр
жэргэгшэ
Тэхэрихэ шубуун
хөөрхэй.
Тэрэнэй дундуур
найгагша
Манай ахай хөөрхэй.
Боролжын дундуур
жэргэгшэ
Бусаха шубуун хөөрхэй.
Бултанай дундуур
найгагша
Манай ахай хөөрхэй.

НАРАНАЙ ГАРАХЫН УРДА ТЭЭ
(арадай дуун)

Наранай гарахын урда
тээ
Намжаахан туяа гэжэ
байха.
Найдалсаад ябахын урда
тээ
Намтарынь дуулаха
гэжэл байха.
Үүрэй сайхын урда тээ
Үргэн туяа гэжэ байха.
Үелөөд ябахын урда тээ
Үгыень асууха гэжэл
байха.

ХҮНДЫ ХҮХЭ ОГТОРГОЙ
(Дуун)

Хүнды хүхэ огторгой
Хүтэл үгы хогоосон.
Хүмүүнэй бэе жаргалтай
Мүнхэ бэшэ хогоосон.
Орой хүхэ огторгой
Орьёл үгы хогоосон.
Олонэй бэе жаргалтай
Мүнхэ бэшэ хогоосон.

УНААШАЯА ТАТАД ГЭЭРЭЙ
(Дуун)

Унаашаяа татад гээрэй
Уулын ногоон ургаг лэ.
Ушархаяа татад гээрэй
Уласай хэлэн замхаг лэ.
Хатаршала татад гээрэй
Хадын ногоон ургаг лэ.
Ханилхаяа татад гээрэй
Хамагай хэлэн замхаг лэ.
Шэлдэгээ татад гээрэй
Шэлын ногоон ургаг лэ.
Шэнэлхэеэ татад гээрэй
Сэлеэнэй хэлэн замхаг лэ.

СООХОРХОН ТЭНГЭРИИН ХАРАНХЫДА
(Дуун)

Соохорхон тэнгэриин
харанхыда
Солбоной туяагай гоёл
гээшэнь.
Согтойхон бидэнэй
залууханда
Соёлой эрдэмэй гоёл
гээшэнь.
Үүлэтэй тэнгэриин
харанхыда
Үүрэй солбоной гоёл
гээшэнь.
Үетэн бидэнэй залууханда
Үидэһэн сурталай гоёл
гээшэнь.
Бүрэнхы һүнниин
харанхыда
Бүлэгхэн мүнэдэй гоёл
гээшэнь.
Бултахан бидэнэй
залууханда
Бүгэдыи сурталай гоёл
гээшэнь.

ХАЗААРАЙМ САХАРИГ
(Дуун)

Хадаараа манараа
бэшэхэн аад,
Хазаарайм сахариг
сэнтүүлээд байн.
Ханилшоо намхантай
бэшэхэн аад,
Харахан зүрхыем
хүлгүүлээд байн.
Араараа манараа
бэшэхэн аад,
Аггабшым сахариг
сэнтүүлээд байн.
Айдарлаа намхантай
бэшэхэн аад,
Алагхан зүрхыем
хүлгүүлээд байн.
Шэлээрээ манараа
бэшэхэн аад,
Шэлдэгэйм сахариг
сэнтүүлээд байн.
Шэнэлшоо намхантай
бэшэхэн аад,
Сээжэхэн зүрхыем
хүлгүүлээд байн.
Дээгүүрээ манараа
бэшэхэн аад,
Дугаагайм сахариг
сэнтүүлээд байн.
Дурлашоо намхандаа
бэшэхэн аад,
Дурлахан зүрхыем
хүлгүүлээд байн.

Хоридо ажаһуудаг пенсионер Галсан Дампилович ЦЫБЖИТОВ эдэ дуунуудые эльгээгээ.

ХАРАГША ҮНЭЭН ХУЛГАНААША ҮНЭГЭН ХОЁР

Хабарай һалхинда үлеэлгэн, Харагша үнеэн хухин хагда хомхойгоор зулгаана. Энэ үедэ үнеэнэй хажуугаар шара халтар үнэгэн хулгана яглажа, нишэ тишээ һүрэнэ. Нэгэ хулганаанай нүхэнһөө гараад, Харагша үнеэн тэрэ нүүжэрхиндэнь, үнэгэн хоннэһөонь харайшаба. Үнэгэнэй Харагша үнеэнэй хажуугаар гүйн гэхэдэ, тэрэ үнеэй сагаан эреэнэзрээ хаража, ехэл шэлээрхэнэн инзагайгаар мүргэжэрхиэөө һанана.

Тэрэ үнэгэн хулганааашье барижа шадабагүй. Үнэгэн мүргүүлхэеэ һанахадаа, урдань зогсожо, нигэжэ асууба:

— Үгы, та, юундэ намайе мүргэхэеэ һанабат? Би танай хагда буляахаяа һананагүй ха юмби.

Үнеэн харюусаба: «Шамайе хагдымни буляахань гэжэ нигэнэгүйб. Минии нэгэшье һаань, һайнаар зулгааха гэхэдэ, һаалта хэхэнь гэжэ шэлээрхэнэб. Хүйтэн уһа хуужархинамни досоомни хүйтэ даагаад, нэгэшье һаань, зулгаажа харлаагаа гаргаха гэжэ ябанаб».

— Үгы, та, ягаа сухалтайгаар уланхадан зулгаана гээшэбта? — гэбэ үнэгэн.

Үнеэн: «Сухалдангүй яаха һэнбиб? Үглөөгүүр эзэмни һайса халуу ороторни үбнэ үгөөгүй. Хоёр-гурба дүлёсгоод налашооб...»

Үнэгэн: «Үбһэнтнай яашоо юм?»—гэбэ.

Үнеэн: «Мэдэнэгүйб. Бултыень эдижэрхёо юм гээбди даа»,— гээдхибэ.

Үнэгэн: «Үбһэеэ бултыень эдижэрхиһэн аад, юундэ нимэ туранхай гээшэбта? Юундэ уусынтнай яһан ёндойжо харагдана гээшэб?»—гээд асууба.

Үнеэн: «Урда жэлэйхиһээ ехээршье эдинэнэй мэдэнэгүйб. Хабар болоһоор, ехэл турааб. Һаяшаг түрэһэн аад, тэнхэжэ ядажа ябанаб», — гэжэ харюусаба.

Үнэгэн: «Хари, ехэл хээлигүйгөөр харагданат. Тээд хэр уураг тараг үгэнэт?»

Үнеэн: «Юун уураг, тараг гээбши? Өөрынгөө тугал садхаажа ядажа ябанаб».

Үнэгэн: «Тэрэ улаагша үнеэн юундэ тиимэ тарган гээшэб?»

Үнеэн: «Зүб. Тэрэнни яһала тарган. Тэрэнэйшни эзэнинь һүни бодоод, ондоо хорёо соо ондоо һайхан үбнэ үгэжэрхидэг юм».

Үнэгэн: «На! На! Баһал намдашни адли мэхэшэн газар дэлхэй дээрэ бии юм ха даа».

Үнеэн: «Яһала ааб даа. Бүришье мэхэтэй ааб даа, хүн гээшэмнай».

Үнэгэн: «Хүндэтэ үнеэн, энэ сагаан хагданшни хэр амтатайб?»

Үнеэн: «Юун амтан байха юм, саһа бороодо угаагдажа, ямаршье амтагүй болошоо ха юм».

Үнэгэн: «Энэ хагданшни хэр хоолтой юм?»

Үнеэн: «Ямар хоол энээндэ байха юм? Минии байнхаар гэжэ, саг эльгээхын тулада зулгаанаб. Ногоон байхадань сабшаһан һаань, хоолтой байха һэн».

Үнеэн эндэ-тэндэ байһаа зөөр-шэбэр хагда шүүрэн зулгаана.

Үнэгэн: «Юрэдөөл минии өөрөө хоол олодог байһамни һайн байна даа. Миниишни хоол, хулганамни, хэдынэйшье сагта амтатай, хоолтой юм даа».

Үнеэн: «Миниишни эзэд оролдоо һаа, амтатай хоол бэлдэхэ һэн...»

Үнэгэншье хулганаагаа агнаһаар ябашаба. Харагша үнеэн хабарай һалхинда гам хайрагүй үлеэгдэн, хагдаяа зулгаажал байгаа бэлэй...

Б-Д. БАТОЕВ.

Байгал шадарай нютагуудта

Үглөөдэр—Медицинын хүдэлмэрилэг шэдэй үдэр

ЭДИ ШЭДЕЭР БАЯН ДҮРШЭЛТЭЙ

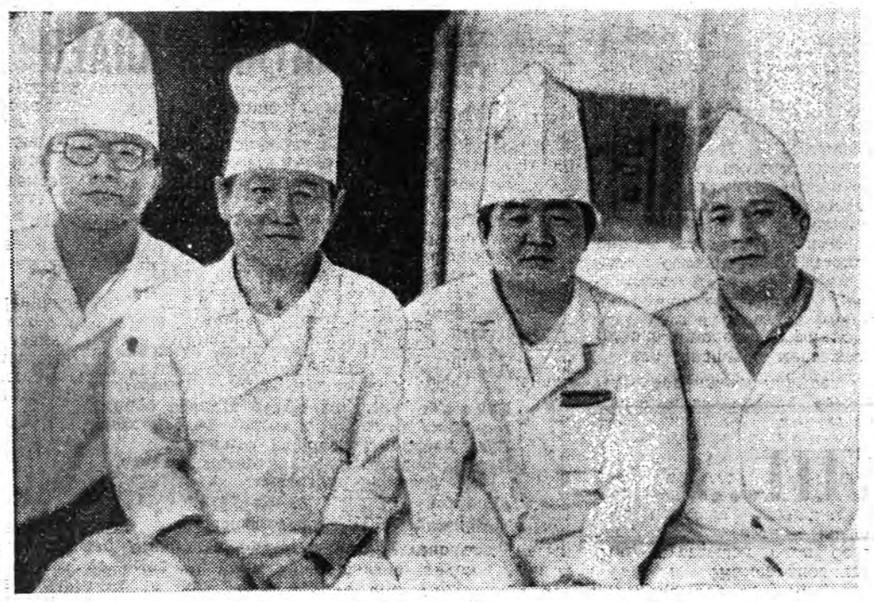

Дайнай, ажалай ветерануудай госпитальдо бэе махабадаа һайжаруулха, дайн байлдаанда абаһан шархаяа арагалуулхаяа аха нүхэднай ерэжэ, орожол байдаг гээшэ. Эндэ ороһон ветерануудай медицинын хүдэлмэрилэгшэдэй үдэр бүрин анхарал ороллоогоор наһаяа ута болгожо, тэрэ холын дайнай газарнуудта абаһан шархаяа арагалуулхаяа, бэедээ үлэһэн минэ, снарядуудай түгдэхэйнүүдые, һомонуудые абхуулхаяа ерэдэг байна. Госпиталиин хүдэлмэрилэгшэдэй саг соо хүл дээрэнь табихын тула үдэр, һуниие илгадгүй харуулна, арагалжа гарадаг юм.

Үглөөдэр тэмдэглэхээ байгаа медицинын хүдэлмэрилэгшэдэй һайндэрөөр тус госпиталиин хүдэлмэрилэгшэдые, түсхайлбал, ахамад врач В. А. Тарнуев, ахамад врачай орлогшо Н. И. Мотоев, таһагуудые даагшанар Л. Б. Гылыкова, Г. Б. Дашиева, С. Э. Цэлашиев, Е. А. Шафирова, З. К. Абрамова, мүн дүршэл ехэтэй хирург-уролог Д. Д. Аюшиев болон бусадые нэн түрүүлэн амаршалалтай. Харин эдэнэрэй туһалагшад — медсестрануул врачнуудай үгэнэн зүбшэл, заабари дүүргэн, үбшэнтэдэй хойно-һоо харуулнадаг, анхарал ороллолго гаргадаг юм. Медицинын ахалагша сестрануул Р. Н. Сыщук, Т. Г. Холокова, Е. В. Шобогорова, Н. М. Майорова, лабораториин сестрануул Е. В. Шипкова, Н. А. Шакирова, А. М. Рябова, М. Г. Эрдынеева, Н. И. Васильева болон бусадай ороллосотой, эди шэдитэй байһыень тэмдэглэжэ, үндэр наһатай ветерануудые эмшэлжэ байлаг аргашадаа мэргэжэлэйнь һайндэрөөр амаршалнабди.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: госпиталиин врачнуудаа (зүүн гарһаа) С. Г. Болюханов, К. К. Багаев, С. Э. Цэдашиев, П. В. Алексеев.

Авторай фото.

ЗҮҮНЭЙ ДОМЫЕ ШУДАЛҺАН АРГАШАН

*** Түрэһэн газарынь—Хориин аймагай Бэлшэр нютаг.**

*** Дүүргэһэн һургуулинь — Буряадай 1-дэхи интернат һургуули.**

*** Мэргэжэлтэ болоһониинь — Томскын институт.**

*** Хүдэлдэг газарынь — Зүүн зүгэй медициный түб.**

Врач болохо гэжэ үнихэнһөө сэдьхэжэ яабаһан дүрбэн 1969 ондо болбосоролой аттестат абахадаа, һанаһанаа бэелүүлхын тулада Томскын медицинскэ институдта шалгалта барижа, хөөрынь бирангүй. Нүгөө хөөрынь студент болохэ золтой байшоо. Тэдэнэй нэгэн, Зоригто Нанзатов тухай эндэ хөөрэжэ туршахам.

Мүнөөдэрэй байдалаар хадаа республикынгаа габьяата врачай нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, мэргэжэлэйнгээ хэмжээгээр нэгэдэхи категориин врач болоһон Зоригто Жамсарановичэ эгээ мүнөө республикынгаа Зүүн зүгэй медицинын түбтэ невропатологоор хүдэлнэ. Республикынгаа элүүрые хамгаалгын министр болоод байһан Б. Г. Бальжировай 1989 ондо энэ түб нээхэдээ, хожомой сагта найдалыень лаб харюулжа шадаха барагхан мэргэжэлтэ-ные шэлэжэ абаһаниинь гайхалгүй бэлэй. Эндэ ерэхээ үрид хүүгэдэй больницада болон хүүгэдэй 1-дэхи санаториде (Дээдэ-Онгостойдо) педиатраар хүдэлдэг байха зуураа невропатологой мэргэжэлээр онсо үзэгдэхэн түлада Москва, Казань, Калуга хотонуудта усхай бэлэдхэл гарахан, Ленинградта ординатура үүргэнэн З. Нанзатов һаандань таарама хүн байа юм бээ.

З. Нанзатов үшөө студент бахаһаа хүнэй нервнэ ситемээр ехэтэ һонирходог олоо һэн. Студентнэрэй начна кружогые хүтэлбэрилгэг байһан В. Ф. Терентьев, профессор Н. В. Шубин эгшэдэй заабари һургаал ороо научна шэнжэтэй татьянуудые бэшэдэг, лекциинүүдые уншадаг байгаа. Хүнэй бэеын нервнэ системэ гээшэ хадаа олон тоото клеткэнүүдһээ (нейронууд) үридэдэг, хүнэй бэеын 25 миллиард гаран нейронууд хоорондоо «дохёо дамжуулдаг түхеэрэлгын» хүсөөр мэдээсэлээрээ андалдадаг гэхэ мэтэ һонирхолтой зүйлнүүдээр студент Зоригто онсо һонирхожо, нервнэ системын «нюусые» шудалха гэжэ ороллоогоо болоһон байна. Теэд тэрэнээ хэр зэргээр шудалаад, «нюусыень» таагаад байһыень категориень болон габьяань, хэжэ байһан ажалыньнь мүнөө гэршэлнэ.

Нэгэдэхи категориин врач-невропатолог, Буряад Республикын габьяата врач З. Ж. Нанзатов мүнөө үбшэнтэнние зүүгээр аргалдаг болонхой. Бэе махабадай биологическа талаараа тон мэдэрэлтэй газарнуудые зүүнэй үзүүрээр дайража, элдэб үбшэ аргалха талаар Зүүн зүгэй медицинэ тон баяр дүршэлтэй гээд мэдээжэ ха юм. Тэрэ арга мүнөө дэлхэй дүүрэн дэлгэрэнхэй. Зүүгээр аргалалгын аша түһые мэргэжэлтэд уннинэй мэдэнхэй. Нэгэ үедэ манайшье республикада Гаваа Лубсан гэжэ монгол мэргэжэлтэ Улаан-Удын городской больницын дэргэдэ үбшэнтэнние зүүгээр эмшэлдэг болоод байһан гүб лаа. Гэр байрынь асуудалай һанаан соонь шидхэгдээгүй дээрэһээ тэрэ ехэ мэргэжэлтэ Москва ябашоо һэмнай. Гаваа Лубсан мүнөөшье тэндээ. Тэрэнэй һүүлээр нимэ мэргэжэлтэгүй боложо, үбшэнтэмнай нилээд хохидоһон байха. Харин мүнөө энэ байдал заһаржа, өөһэдын мэргэжэлтэдтэй боложо байһамнай ехэ һайн. Тэдэнэй нэгэн — Зоригто Жамсаранович Нанзатов мүн.

— Зүүн зүгэй арадай медициныһ аргануудые юрэнхы эмнэлгын манлайда табингүй, харин классическа эмнэлгын арга боломжонуудтай хамта комплексноор хэрэглэхэдэ аша түһатай юм.—гээд мэргэжэлтэ тэмдэглээ һэн.

Үнэхөөрөөшье, зүү табюулна гүбди, али шуһаа хануулна гү, эм домһоо огто арсана бэшэбди. Тиигэбэшье тон ехэ үбшэнтэйгөөр, адаряатайханаар үбдэжэ байһан газарнуудые зүүн гансата болгоулха шадалтай байна. Хазайһан тархитай, годиниһон нюргатай, ори дүүн болоһон үбшэнтэнэй ерэзд, нэгэ-хөөршье, заримдаа дээшэшье хадхуулаад, һайн болошохые оло дахин харагдаа һэн.

«Би танда годиилгоһон хадааһан шэнги ерэһэн тон, хөөр дахин зүү табюулаад, сэб сэхэ болошобоб. Ямар ехэ үбшэнһөө зайлуулба гээшэбта!»—гэжэ нэгэ эхэнэрэй сэдьхэлэйнгээ баяр хүргэжэ байхыень дуулаа һэм.

Зоригто Жамсарановичта баяр хүргэгшэд олон байдаг. «Алтан гартай врач» гээд нэрлэдэг. «Хүнэй нюур шарай, түшаал, зиндаа, үндэһэ яһа хаража илгадагүй, аргагүй зохид зантай врач» гэлдэжэ, аргалуулжа байһаншье, эмнүүлжэ эдэгэһэншье хүнүүд хэлсэжэ, хөөрэлдэжэ байгша.

Теэд педиатр мэргэжэлтэй энэ невропатологто эрэмдэг бэетэй, ингэһэн тиигэһэн олон үхибүүдшье аргалуулдаг. Үхибүүдэй санаториде, больницада хүдэлмэрилжэ, тэдэнтэй харилсажа һурапан, онсо хандасын оньшые ложорхиһон врача тэдэнние аргалхадань хүнгэн байдаг хэбэртэй.

— Зоригто Жамсарановичай, танай хүдэлдэг түбэй клиникэ Дээдэ-Онгостойдо байна. Та тиихэдээ хоёр тээшээ ябажа хүдэлнэ гээшэ гүт?— гэжэ уншагшадайнгаа тала харан асуугдаба.

— Тиигэнэ даа. Үглөөнэй 8 часһаа үдэ болотор тэндээ тархияа үргэхэ сүлөөгүй хүдэлдэгбди. Үдэртэ 15 хүн тэндэ хүлеэжэ байдаг. Тэдэнние мүн лэ зүүгээр аргалдагби. Тиигэд үдэрэй 3-һаа 5 час хүртэр түбтөө хүдэлхэдөө, сохом арбаад хүнние аргалжа, 4—5 хүндэ консультаци үгэжэ үрдигдэдэг лэ даа,— гээд гансал тэрээндэ үгтэһэн шиидэнги хүнэй зөөлэхэн миһэрэлээр энеэн татаад, тобшохон харюу үгэбэ.

— Энэ зүүгээр аргалха мэргэжэлые нимэ гүнзэгыгөөр хаана шудалһан болонот?

— Улаан-Баатарта, Түрэлхидэйнгөө урилгаар тиншэ хоёр дахин ошожо, тэндээ мүн лэ габьяатай, суутай болоһон аргашан Бадарчин гэгшын һургуули гаража, һураже, заалгажа ерээ һэм даа...

Нимэ харюу дуулахадаа, тэрэ хүндэ аргалуулһаная үнэхөөрөө дээдэ гарай мэргэжэлтэ гэлсэдэгыень һанажа баярлаха үндэһэн байгаа бэлэй.

Нүхэр З. Ж. Нанзатовтай удаан хөөрэлдэгдөө. Хүнэй бэеын 25 миллиард гаран нейронуудай, тэрэ мүртөө олонхиинь хүнэй үураг тархи соо ямар гуримаар байдагые тон һайн мэдэхэ дээрэһээ һайнаар аргалдаг мэргэжэлтэдэ шүтэхэ дуран хүрөө һэн. Тиигэбэ яабашье энэмнай бүрхан бэшэ, эгээлэй хүн. Теэд ехэ үзэгөөр бэшэгдэхэ эрхэтэй Хүн боложо гаранан газарынь Буряадай 1-дэхи интернат һургуули ха юм. Тэрэ һургуулиин хэды олон эрхим мэргэжэлтэдые, хүн шанараараа дээгүүр тоологдомо хүнүүдые хүмүүжүүлжэ гаргаһаниинь мэдээжэ ха юм. Д. О. Занданова, Е. Г. Протасова болон бусадай нэрые олохон шабинарайнь, тэрэ тоодо Зоригтыншье дуулааханаар дурсахые дуулахада һайхан байгша.

Гэхэ зүүра бүһэтэй хүнэй амжалтатай, үрагшатай, зон зүргаандаа хүндэтэй яабаһан үшар нүхэсэжэ һууһан наһанайнь нүхэрһөө горитойхоноор дулдыдадаг гээшэ. Зоригто Жамсарановичай хани нүхэр Эржэн Патанхановнаһаа үбгэн түхайнь һанамжыень һурахадамни. «ямаршье сагта найдабаритай, тэнюун уужам дотортой, үнэн сэхэ нүхэрни» гээшэл даа гэжэ урматай сэдьхэлээр харюусаа һэн.

В. ТОКТОХОЕВА.

Хүн ба байгаали

ГҮН НЮУСАНУУДТАЙНЬ ТАНИЛСУУЛНА

Түнхэнэй аймагай һургуулинууд бусад аймагуудай һургуулинуудтал адли, республикын экономическа хүшэр байдалда ороод байхада, нилээн хохидоо. Хэды тиигэбэшье, олонхи һургуулинуудай багшанарай коллективүүд хэсүү сагһаа сүхэрэнгүй, ажалаа орхижо буһалгаалангүй, һургуулиингаа саашанхи хүгжэлтэдэ, ургажа ябаа залуу үетэнэй һуралсал хүмүүжүүлгэдэ бүхы арга шадалаа элсүүлнэ.

Нютагай захиргаануудай, спонсорнуудай туһалаагүй һаа, хэдэн һараараа салин абадагүй багшанарай байра байдал, ажал хэрэгынь бүришье хэсүү байха һэн. Түнхэнэй аймагай национальна парк болоод байһан хойно аймагай бүхы һургуулинууд экологическа хүмүүжүүлгэдэ онсо анхарал хандуулдаг юм.

1923 ондо байгуулагдаһан Зуун-Мориной дунда һургуулида эхэ байгаалидаа гамтайгаар хүмүүжүүлгын баян дүй дүршэл нөөсэлгдэнхэй. Зуун-Мориной ой модоной ажахытай, лесничествэтэй нягта холбоон эндэ тогтоо. Һургашад экологическа зүргэнүүдые бэлдэнхэй, тон олон экспонадуудтай экологическа музей байгуулха талаар эршэтэй ажал ябуулна. Һууринай оршон тойроһон ой тайгын ан амитадые адагладаг, шоргоолжодой буга харуулдаг, Эрхүү голой эрьеэр ариг сэбэрые сахидаг, нютагай зоной дунда ойлгуулламжын ажал ябуулдаг. Энээнһээ гадна газарай эдеэ ургуулха ажал эрхилжэ һурадаг. Зуун-Мориной ой модоной ажахы һургуулида томо теплицэ барижа үгөө һэн.

Хэрэнэй дунда интернат һургуули, Горхоной дунда һургуули экологическа хүмүүжүүлгын талаар һонирхолтой оло олон эдэбхи үүсхэт гаргаһан байха. Жэшээнь, байгша оной апрелиин 19—22-ой үдэрнүүдтэ Хэрэндэ түбэ дэлхэйн һайндэр үнгэргэдөө. Хэдэн жэлэй саана Алгаг голой хатажа, хосорхоёо байхада, Хэрэнэй интернат һургуулиин багшанар „һурагшадаа дахуулан, аюулай дохёо табижа, уһа голой эрьеэр обоологдоһон бог шорой арилгажа эхилээ һэз. Алгаг голые зубшан, түсхай экологическа зүргэ байгуулһан юм. Энэ хэрэгээ жэл бүри эршэдүүлэн ябуулаа. Тиигэжэ түб Хэрэн һуурин соогуур урдан гарадаг голой уһан шэргэн хатаагүй, жэл ошохо тума тунгалаг болоһоор байгаа.

Хэрэнэй худөөгэй захиргаан энэ эдэбхи үүсхэлыень бүримүһэн дэмжэжэ, һууринай зондо хандаһан юм. Тиигэнэйнь улаа нютагай зон Алгагай эрьеые элдэб бог шоройноо сэбэрлэхэсэ гараа бэлэй. Захиргаанай заабаряар үдэр бүри ашаанай машинд үгтэжэ, нютагай зон 4 үдэрэй туршада һурагшадтай хамта голой эрьенүүдые сэбэрлэбэ.

Апрелиин 22-то интернат һургуулиин шабинар Э. З. Васильева багшынгаа хүтэлбэри доро түб һууринай соёлой болон амаралтын парк сэбэрлээ. Нютагай дайнай болон ажалай ветерануud энэ паркын бог нобиноо дарагдаһан, хашаа, хорёогойнь эбдэрһэн тухай һанаагаа зобожо, аймагай хэблэлдэ нэгэтэ бэшэ бэшэһэн байха. Юундэб гэхэдэ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда унагшадай нэрэнүүдтэй хүшөө, мүн Советскэ Союзай Герой Ж. Е. Тулаевай бюст эндэ болохоогдонхой ха юм. Урдандаа эндэ гоё найхан сэсэрлиг, зүлгэ ногоон, һөөг модод, үнгын сэсэгүүд һалбаржа байгша һэн. Дайнда унагшадай нангин дурасхаалые хүндэлхэсээ болиһон, соёлдо, һуралсал хүмүүжүүлгэдэ гүрэн түрын зүгһөө ёнотой анхарал хандуулхаяа болиһон мүнөө сагай гэршэ-үзэгдэл энэ гэхээр бэшэ гү?

Агуу Илалтын 50 жэлэй ойн баярай урда интернат һургуулиинхидай иимэ эдэбхи гаргаһаниинь ехэ һайшаалтай. Энэ байгаалияя аршалан хамгаалхаһаа гадна Энэ орондоо, арад зонойнгоо түүхэдэ гамтайгаар, хүндэтэйгөөр хандахыень һургадаг багшанарта баяр хүргэебди.

Энэ һургуулиин эколог Н. Домышевагай хүтэлбэри доро бүхы классууд тодорхой шэглэлтэйгээр ажал ябуулна. Һургуулиин хашаа хорёо соо, байра доторноо ариг сэбэрые сахихаһаа эхилээд, оройн тойроһон ой модоной, үһа голой ан амитадые, шүбуу шоншорыг адаглаха, үүрхайнуудыень харуулһалха, үбэлдөө шүбуу хайнуудые эдеэлүүлхэ гэх мэтын олон шэглэлтэй ажал бэелүүлэгдэнэ.

Аршаанай гуманитарно-экологическа лицей байгуулагдаһаар үни болоогүйнь һаа, байгаали хамгаалгыг тэрэнэй нюусануудые шудалалгын талаар дүршэл нөөсэлжэ байнхай. Р. А. Фомкиновагай хүтэлбэрилэг багшанарай коллектив эрхэтүрүү дүй дүршэл, онол ба хэрэглэн, һурагшадаа эдэм ухаанай. Энэ байгаалиин гүн нюусануудтай танилсуулна. Саһан дуулгата Сиян уула шадарай хүйтэйгын баялигууд, эм домоо, ургамалнуудд, аршаан буд-гууд тухай хүүгэд мэлэ-абана. Хоморой болоһон сэсэг, ногоон ургамалнуудые, һөөг мододые, шубуу шонхор харуулһалдаг, жэлэй дурбэн сагта тэдэнние адагладаг, хинажа байдаг. Жэшээнь, ойрын хүбшэ модон соёлшоргоолжодой бутануудые харуулһалдаг, тэдэнь наабтаршаг хашаагаар аятайгаар хүреэлэгдэнхэй юм.

Һургуули бүхэндэ ябуулагдадаг ажал тухай бүтэнь хөөрэхэ болоо һаа, ехэ юм аабза. Тобшо тэдыгээр уншагшадтаа мэдээсэбэмнай энэл даа.

Т. САМБЯЛОВА.

СПОРТ — СПОРТ — СПОРТ

БҮМБЭГЭТЭЙ ХОККЕЙН ШИИДХЭГДЭЭГҮЙ АСУУДАЛНУУД

Мүнөө үедэ республика доторнай бүмбэгэтэй хоккейн ямар байдалда байһыень хөөрэхэ дурамни хүрэнэ. Би республикын хоёр мүрысөө эмхидхэһэн гээшэй Нэгдэхинь — баг наһанай эдиршүүлэй хоорондо «Гүрэмэл бүмбэгэ» гэһэн мүрысөөн, хоёрдохинь — аха наһанай эдиршүүлэй (10—11 классууд) хоорондо республиканска мүрысөөн «Гүрэмэл бүмбэгэ» гэһэн мүрысөөн ВЛКСМ-эй обкомой зүбшөөлөөр Хэжэнгэ һуурин дээрэ 1977 ондо түрүүлнынхээ үнгэргэгдэһэн юм. Харин 1978 ондо ВЛКСМ-эй обкомой оборонно-олоннитын болон спортын хүдэлмэриин таһагые даагша С. Н. Репинэй дэмжэлгэнээ дулдыдажа, Улаан-Удэ хотодо үнгэргэгдэһэн мүрысөөндэ 4 аймагай түлөөлэгшэд хабаадаа һэн. Саанадаа эдэ мүрысөөнүүд яһала дэлгэржэ эхилээ бэлэй. Зүгөөр 1990 ондо аха наһанай эдиршүүлэй хоорондо мүрысөө эмхидхэхэ зүбшөөл спорткомитеднээ абажа, тэрэнээ үнгэргөө. Һэмнайбди. Авиазаводой «Забайкалец», Шэнэ-Бэрээнэй «Зенит», Хэжэнгын «Юность-1» (1974 оной-хид) ба «Юность-2» (1975 оной-хид) командануud мүрысөөндэ хабаадаа һэн. Удаадахи мүрысөөндэ Хориин болон Шэнэ-Хэжэнгын командануud хабаадахаяа ерээ бэлэй. Эдэнэртэй зэргэ ДЮСШ-нуудай хоорондо мүрысөөнүүд үнгэргэгдэжэ захалаа һэн. Мүрысөө үнгэртэлгын үедэ нэгэ хэды наадагшад минии «һонирхол» татажа эхилээ бэлэй. Шэнэ-Хэжэнгын, Хориин болон Улаан-Одоной командануудай наадагшадай бүридэл Шэнэ-Бэрээнэй «Зенит» командын тренер Ю. Трищенкэтэй хамта шалгаа һэмди. Шалгалтын дүнгүүд гайхамаар байба. Шэнэ-Хэжэнгынхидэй командын гэшүүд (тренерынь Т. И. Андращук) наһаараа 1—2 жэлээр аха байшоо. Мүрысөөнэй гуримай ёһоор нимэ ябадаг огто хоригдонхой юм. Хориин команды шалгахадаа, баһал нимэ байдалтай үшарбабди (тренерынь Р. П. Дмитриев). Эдэнние Шэнэ-Бэрээнэй ба Хэжэнгын командануud хайшан гээд илаха һэм даа? Тэрэнышье ойлгосотой. Эдир хүбүүдэй хоорондо 1—2 жэлэй наһанай илгаа горитой ха юм. Нимэ байдалтай ушраад, би мандатна комиссиэмхитхэхэ үүсхэл гаргаа һэмби. Тэрэмнишье дэмжэлтэгүй үлэһэн юм даа. Зарим тренернүүд мүрысөөнэй дүрим хазагайруулжа, бүришье «галзууржа» эхилээ һэн. Жэшээнь, Хориин командада Максим Курочкин гэдэг наадагша олон жэл соо 1978 ондо түрэһэн гэжэ тоологдодог байгаа. Харин мүнөө тэрэмнай 1977 оной болонхойл. Шэнэ-Хэжэнгын Андрей Абрамов баһал адли «намтартай». Хэббээ республикэ (А. А. Жирнов), аймагай ДЮСШ-гай (Р. Л. Намжилон) болон һургуулиин директорнуудэй саарһа дансануудта ёһотоор хандабал, нимэ ябадал усадхадаха байгаа гэжэ һанагдана.

Анха түрүүнһээ «Гүрэмэл бүмбэгын» мүрысөөнүүд һургуулинуудай хоорондо болохо ёһотой байгаа. Тиимэһээ олон үхибүүд шалгадаха, тэдэнэй шадабари улам һайжаруулагдаха һэн. Харин энэ хэрэгтэ ёһын тэдыдэ хандаһанһаа боложо, республикымнай бүмбэгэтэй хоккей муу байдалда ороһой. Тиихэдэ ДЮСШ-нуудай хоорондохи мүрысөөнүүдые «Гүрэмэл бүмбэгэтэй» хуһаһанай хэрэггүй. Юундэ гэхэдэ, «Гүрэмэл бүмбэгын» мүрысөөнда хабаадагшад эдеэ хоолой, байрын талаар хангагдана бшуу.

Мүнөө дээрэ Ахада, Шэнэ-Бэрээндэ, Шэнэ-Хэжэнгэдэ, Улаан-Одондо. Хориин бүмбэгэтэй хоккей яһалдэлгэрэнхэй. ДЮСШ-нуудай амжалтатайгаар хүдэлбэ-һүүлдэ ехэшүүлэй хоорондохи мүрысөөнүүдтэ һайн үрэ дүнгүүд харагдаха һэн. Теэд мэхэ гохоор командануудые бүридхэхэдэ, тэдэ хүбүүд сэрэгэй албанда ороторсоо эдиршүүлэй бүлгэ наадана ха юм. Эндэ А. А. Жирновой хараа бодолгүй да таарамгүй. Юуб гэхэ-аяар хоёр мүрысөө эмхидхэн аад. Хэжэнгэдэ нэгэнэ мүрысөө үнгэргэбэгүй. Бүгэ-бэгэтэй хоккейн федерацитай (М. В. Поляков) арга-даһанай түлөө юумэ хадаа-эрхэгүй болонхойб.

Удаадахи «Гүрэмэл бүмбэгын» мүрысөөн (үнэн хэ-һаа, ДЮСШ-нуудай хоорондохи 1980—1982 оной-эдиршүүлэй дунда Улаан-Удэдэ үнгэргэгдэбэ, Улаан-Одоной, Шэнэ-Хэжэнгын, Хориин болон Хэжэнгын командануud хүршэ ажаһуулаг-ха юм. Эдэнние аяар Улаан-Удэ абаашаһанай хэрэгтэй байгаа юм аал? Эдэ нютагуудай али нэгэндэ мүрысөө үнгэргэбэл, эмхидхэлэй болон байдалайшье талаар һураггүй дээрэ байха һэн гэжэ һанагдана.

В. МАНХИРОВ,
Хэжэнгын 1-дэхи дунда һургуулиин физкультурыг багша.

ТОБШОХОНООР...

шанарай институдай оюутан Сергей Федотов энэ зайда 14 минута 07,8 секунда саг хаваалжа, долоодохи һуурида гараба. Улаан-Удын гарнизоной сэрэгэй алба хаагша Юрий Чижов эрхим арбанай тоодо ороһон байха юм.

* * *

Хүнгэн атлетикээр Россин түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн нюниин 30-һаа нюлиин 3 болотор Санкт-Петербург хотын Кировэй нэрэмжэтэ түбэй стадион дээрэ үнгэргэдэхэ байна. Улаанхоорондын классай спортын мастернуud С. Федотов, Ю. Чижов, Н. Соломинская, А. Данчинова, спортын мастернуud Н. Чистякова, В. Бородихин гэгшэд ороной чемпионадта хабаадаха.

* * *

ХҮНДЭ АТЛЕТИКЭ. Эдиршүүлэй болон залуушуулай дунда республикын түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн ЛВРЗ-гэй спортын клубай танхим соо болобо. Улаан-Удэ хотын болон Гусиноозёрск хотонуудай 50 гаран атлет хабаадаһан байгаа. Эндэ эдэбхитэй тренер Лев Хатуевай һурган һорилог ЛВРЗ-гэй спортын клубай эдир хүсэтэйнүүд онсо шалгараа. Улаан-Удын 41-дэхи һургуулиин һурагша Сергей Бирючевский дунхамта 232,5 (100+132,5) килограмм үргэжэ, республикынгаа, зоныи рекорд тогтообо. Энэ мүрысөөнэй дүнгүүдээр Пензэ хотодо үнгэргэдэхэ зоныи наадандаа хабаадаха сүлгуулагдамал команда бүридүүлэгдээ.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т. В.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай — 2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшоноров — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретарнадай—2-60-91, таһагуud: политын-политическэ—2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа—2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай — 2-60-21 (даагшань), 2-57-63, олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-09-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнуудэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95, Манай корреспондентнуud: Агинскда—3-42-19; Закамскда—30-61, Баргажанда—91-6-40.
Һонинуудые гаргадаг «Бурятия» хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-23-67, вахта—2-67-95, 2-67-05.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй.
Индекс 50901. Хэһэг 5190.
Стереотипта тушаагдаһан саг 18.40.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдээ.
Директорэйнь телефон: 2-40-45.
Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Зак. № 111.